Cax. 10. Libr. 5.

Est — 55
n — 93

ORATIO ET CARMEN DE VITA

Sanctiſsimi uiri, maximeq; Reuerendi Domini, Thomæ de Vio Caietani Cardinalis ſancti Xyſti, Autore Io. Baptiſta Flauio Aquilano eiuſdem a ſecretis familiari.

Es delas cuevas y dela yglesia

AVGVSTINO TRIVVLTIO PRINCIPI ILLVSTRISSImo, Sacroſanctæ Romanæ Eccleſiæ, Sancti Hadriani Diacono Cardinali ampliſsimo, omnium bonarum artium cultori, Io. Baptiſta Flauius Aquilanus hero ſuo.

S. P. D.

CVM pridem heri olim mei laudes, ac uitam, rudi fortaſſe, ſed tamen non unofficioſo carmine ceciniſſem, tibiq; quicquid id fuerit dedicaſſem, aliquanto plus ocij q̃ negocij nactus, ne eſſem omnino ocioſus, experiri uolui an eadem ipſa quæ minus libera muſa, preſsius quidem, ac nimis compendioſe q̃ res tanta poſtulabat dicta ſunt, ſoluta oratione, ac liberiore ſtylo, fuſius utcunq; dicere potuerim. Non quo mihi nomen eruditionis aut eloquentiæ, cuius me omnino expertem agnoſco, hac lucubratiuncula uendicarem, ſed ut omnibus teſtatum relinquerem, nunq̃ me commiſſurum, niſi ipſemet mihi herus meus, dum debitos ſibi honores moriens recuſauit, ſui laudandi occaſionem eripuiſſet, ut meum in ea re officium deſideraretur. Maluiſſem profecto quiduis potius q̃ officij deſertor appellari, atq; ineptiæ citiusq̃ inertiæ accuſari. Verum quæ dicere non potui, ne quid officij hero meo uel uiuo, uel mortuo prætermiſſum eſſe uideatur (qualecunq; iudicium de me homines facturi ſint) non ab re duxerim omnibus legenda proponere. Sed quicquid hoc eſt etiam nugarum mearum, cui potiſsimum dedicem non habeo q̃ tibi, cui iampridem me ipſum, ac mea omnia deditaui. Neq; tamen poſtulo (ſcio enim non tantum tibi ocij a grauioribus negocijs ſupereſſe) ut hæc ſtatim iugi quidem ac perpetua lectione percurras, ſed ut per interualla ubi aliorum negociorum faſtidium inciderit, perlegas. Plus enim uni tibi ingenij atq; iudicij, q̃ ſimul omnibus tribuo, Et ut ceteros non contempſerim, ita tuam cenſuram pre cæteris omnibus reformido,

Vale.

ORATIO DE VITA SANCTISSIMI VIRI, MAXImeq; Reuerendi Domini Thomæ de Vio Caietani, Cardinalis sancti Xysti. autore Io. Baptista Flauio Aquilano, eiusdem a secretis familiari.

SATIS scio Patres amplissimi, non nihil me uobis hodie admirationis excitaturum, ꝙ cum tam longo, diuturnoq; silentio, uelut in tenebris, hactenus delituerim, nunc primum coram tot fulgentissimis syderibus in lucem prodire, ac uocem ædere audeam. Sed tale quiddam mihi euenit, quod olim Crœsi lydorum regis filio accidisse memoriæ proditum est, Nempe captis á Cyro sardibus, cum miles quidam stricto gladio in Crœsum regem, ignarus quis esset, irrueret, ac iam iam iugulo ferrum impressurus instaret, tum regis filius, tanto periculo commotus, tametsi loquendi usu defectus, oblitus, quid sibi nascenti fortuna denegasset, ut parentem seruaret, quando alia salutis uia non ostendebatur, dolore pariter, atq; iracundia percitus, exclamasse fertur, O homo caue Crœsum interficias. Videtisne patres amplissimi, quantas uires habeat, tum pietas, tum iustus dolor? ut abrogata naturæ lege, is qui mutus natus esset, effractis repente naturalibus uinculis, in paterno periculo, statim uocalis euaserit. Idem inquam pene mihi accidisse animaduerto. Nam heri olim mei, uiri quidem sanctissimi, atq; integerrimi, intempestiuo obitu consternatus, cum neminem uiderem ad quem potius q̃ ad me, quippe qui illum (quod dici solet) intus & incute optime nouerim, quo cum annos decem & septem a secretis q̃ familiarissime uixerim, cum quo propemodum consenuerim, eius laudandi prouincia pertineret, indignum ratus meum in ea re officium desiderari, tametsi pene mutus, ac dicendi artis ignarus, officij necessitate coactus, effractis repente uerecundiæ uinculis, pro rostris more maiorum, ad eum laudandum prosilui. Non itaq; me uobis luculentam orationem, uerbis magnificis, aut ulla arte compositis ornatam, allaturum polliceor, sed simplicem, ueritatis plenam, nullis fucis, nullisq; uerborum lenocinijs adumbratam, sed prius q̃ incipiam, ut aliquo numine suffulta procedat oratio, ad quem potissimum diuorum confugiam, q̃ ad te diue Xyste? quem, si uera sunt quæ nobis Christiana religio pollicetur, quæ certe uerissima sunt, Si quis ad coelum uirtutibus patet aditus, quibus tu maxime preditus fuisti, inter diuos relatum minime dubitauerim. Patere itaq; uir sanctissime, tuas a me rudi fortasse, sed tamen q̃ uerissima oratione laudes referri. excita ingenij mei uires, adiuua imbecillitatem meam. Non eo inficias pro multitudine tuarum laudum, ac rerum gestarum magnitudine, huic tanto muneri, uel signinam eloquentiam, uel Rossanam facundiam, uel Viterbiensem illum uerborum pariter, ac sententiarum torrentem, deberi. ætatis nostræ splendidissima lumina. ne semper uel Ciceronem, uel demosthenem appellemus. Dignus eras in quem tot illustres oratores omnes ingenij uires effunderent. Sed hominem (quod aiunt) occidat oportet, qui tantorum oratorum opera uti uelit.

At tu interim a me humili quidem, ac simplici stylo laudabere, & quantum ab alijs arte, ac facun
dia uincor, tantum fortasse pietate erga te, atq; in te laudando ueritate, ceteros facile superabo.
Attendite quæso patres amplissimi, ac pronis auribus non tragicam, non comicam, sed histori-
cam orationē accipite. sed in hoc homine, uel potius numine laudando, unde potissimum mihi prin
cipium assumam? A patria uidelicet? quæ tametsi per se satis illustris, plus tamen ab eo luminis,
ac splendoris acceperit q̄ tradiderit. A parentibusne? qui licet satis per se clari, atq; honestissi
mi semper fuerint, nulla tamen re magis clari atq; illustres fuerunt, q̄ q̄ talem ac tantum filium
genuerunt. A te itaq; diue Xyste incipiat, atq; in te desinat oportet oratio, quippe qui non alieno
sed tuo splendore fulges, non tam patriæ nobilitate, ac maiorum imaginibus, q̄ tuis uirtuti-
bus clarus. Verum ne quid prætermissum esse uideatur, ut rato ordine procedat oratio, non ab
re duxerim quo loco, quo tempore, quibus parentibus genitus fuerit, quibus auspicijs educatus,
ac eius demum uelut crepundia quædam, ante religionis ingressum gesta, paucis attingere. Po-
stea uero q̄ religionem ingressus est, qua constantia perseuerauerit, qua uixerit pietate, quantumq;
sanctitate ac litteris profecerit, quibus deniq; artibus, ac moribus, per omnes gradus ad sum-
mum religionis fastigium peruenerit, q̄ fieri poterit breuissime referemus. Ac demum ab eo tem
pore quo in istum uestrum sacrosanctum patrum amplissimorum senatum ascitus est, usq; ad il
lius sibi quidem fœlicissimum, nobis uero funestissimum excessum circa eius diuinas uirtutes,
ac res preclarissime gestas, quibus tandem est immortalitatem adeptus, omnis nostræ orationis
labor uersabitur. Sed iam propositum negocium aggrediamur. Caieta ciuitas nobilissima in litto-
re tyrrheni pelagi sita, siue a littorum curuitate, q̄ id nomen olim lingua patria curuum signifi-
caret, siue a Caieta nutrice Aeneæ, quæ illis in locis sepulta perhibetur, nomen sortita est, am
plissimo ac tutissimo portu insignis, naturalibus montium anfractibus, ac summa arte uastis
murorum obiectis molibus, aduersus omnes bellorum impetus munitissima, notior est q̄ a me
laudari necesse sit. In hac itaq; tam insigni ciuitate, anno uidelicet quarto trecentesimæ sexagesi-
mæ septimæ olympiadis, ab ortu Christi filij dei sumpto principio, circiter decimum kl, mar-
tias, quo tempore Paulus Venetus huius nominis secundus, pontifex maximus Romæ impera-
bat, Francisco cognomento deuio, atq; Elisabet Syeria, parentibus honestissimis genitus est. Pri-
mum infanti nomen Iacobo parentes indidere. qui deorum potius monitis, q̄ insomnijs excitati
(etenim matrem castissimam fœminam, inter alia, diuum Thomam Aquinatem puerum do-
cere, atq; ad cœlum usq; gestare, per quietem uidisse satis constat) ingenti de eo spe concepta,
puerum sanctissimus moribus educandum, ac litteris erudiendum diligentissime curauerunt.
At ille quasi presentisceret suam futuram magnitudinem, parentibus ac preceptoribus ita ob-
sequebatur, ita eorum uestigia obseruabat, ut ne transuersum quidem unguem ab eorum latere di-
scederet. Itaq; cum diuino quodam ingenio ac memoria prestaret, tum moribus tum litteris, om-
nes suos equales facile superabat. Non cum pueris ludebat, non cum pueris uersabatur, ut non
iam puer, sed plane senex omnibus uideretur. Cum uero pubertatis annos attigisset, quæ ætas
feruore libidinis furere solet, non lasciuijs, non impudicitijs, non gulæ, non ganeis deditus (ut
uulgo

uulgo ferme adolescentes) sed religiosos uiros adire, tẽpla deorũ frequentare, litteris operã nauare, mortalis uitæ oblectamenta flocci pendere, corpus ieiunijs afflictare, nihil nõ castũ, nihil nõ sanctũ cogitare, nullũ denique uel tẽporis momentũ remittere, omnia dicere, omnia facere, quibus in dies doctior ac sanctior euaderet. His moribus facile apparebat illũ ubi primũ per ætatẽ licuisset (quod sæpe ẽt per iocum puerili quadã simplicitate iactitare solebat) postergatis uoluptatibus, religioni se cuipiam initiaturũ. Id parentes cũ uehementer timerent, pueri uestigia diligentius asseruare, omnia indulgere, affatim pro suo arbitratu omnia prebere, pulcherrimas quidẽ, sed tñ honestissimas adulescentulas in connubiũ ostentare, frequenter ẽt apertius admonere, interdũ acrius minitari, omnia demũ tentare quibus illũ a proposito deterrerent. At ille contra, omnia aspernari, parentes rogare, ut deo se potius seruire q̃ suis cõmodis paterentur. Mallent se deo incorruptũ offerri, q̃ tot humanæ uitæ inquinamentis pollutũ perditũ iri. Vouisse deo Christo uirginitatẽ asseuerabat. Nihil in humanis firmum, nihil stabile, Externa bona, fortunæ & casui subiecta, omnia ueluti ualidissimis turbinibus ac tempestatibus agitari, formã quidẽ ac iuuentutẽ senectute corrũpi, egritudine ualetudinem, Cũ ipsa denique uita, qua nihil est dulcius, mortẽ aliqñ cõmutari. Peregrinationẽ quandã esse mortaliũ uitã, alio migrandũ esse, Corpus ac cætera corruptioni obnoxia relinquenda, Diuinã mentẽ immortalitate donatã deo optimo maximo a quo profecta esset, uelut depositũ quoddã q̃ mundissimã restituendã. His atque alijs grauissimis sententijs, supra ætatẽ quidẽ, sed diuino numine afflatus, parentũ animũ expugnauit. Qui tametsi talem a se filiũ auelli iniquo animo ferrent, ueriti tamen ne si illũ quo minus religioni initiaretur impedirent, diuinã in se irã prouocarent, puerũ suo arbitrio dimiserunt, His itaque mœstis ac propemodũ inuitis, sed tñ non admodũ repugnantibus, ubi primũ ipse occasio obtulit, anno ætatis suæ decimosexto, in suo natali solo, sub institutis ac preceptis beati Dominici, predicatorij ordinis religionẽ ingressus est. Ac mutato nomine pro Iacobo Thomas est appellatus. Qui licet magnũ sui apud oẽs desideriũ reliquisset, maiorẽ tñ de se spem, atque expectationẽ omnibus excitauit. Nempe illius insignẽ indolem admirati, alij alterũ Thomã aquinatẽ, alij Albertũ cognomento magnũ, alij aliũ quempiã uirũ doctrina ac sanctitate prestantẽ, euasurum predicabãt. Nihil sibi de eo non sanctum, nihil non magnũ, nihil non arduũ pollicebantur. Tanta igitur expectatione religioni initiatus, doctissimis ac sapientissimis preceptoribus traditus est. Ipse uero summa ope nitebatur, ne suos preceptores quantum proficeret pœniteret. Ac primũ quidem Neapoli, mox Bononiæ, postremo Patauij, nobilissimis Italiæ gymnasijs, cum litteris operam diligentissime nauasset, disserendi artem quam logicen appellant, ita cupide hausit, ita per se argumentorum loca, ac rationes inibat, ut non tam discere q̃ docere uideretur. Ad grauissimas autem scientias conuersus, naturalium ac diuinarum rerũ arcanis tanto feruore incubuit, ut cũ breui summus philosophus ac theologus euasisset, expectationem quam de se excitauerat, non æquauerit modo, sed longo etiam superauerit interuallo. In disceptationibus ac litterarijs certaminibus acerrimus disputator, in dicenda sententia grauissimus ac sapientissimus, Vitæ ac morum integritate sanctissimus habebatur. Ingens statim esse cœpit Caietani nomen. Nam illum non iam Thomam ut prius, sed patrio nomine, quasi maius quippiã personaret appellabãt. Qui tametsi adhuc ætate esset propemodũ adolescẽs,

doctrinæ tamen ac sanctitatis opinione, facile inter principes religionis locum obtinuit. Vix dum na
tus annum ætatis suæ uigesimumsecundum Ferrariam petijt nobilissimā Italiæ ciuitatē. Siquidem
ibi per id tempus predicatorū ordinis generalis conuentus habebatur. Nempe ut olim in olimpicis cer
taminibus priscæ ætatis homines de corporeis uiribus periclitabantur, Sic nostra tempestate uiri re-
ligiosi in eiusmodi conuentibus animos exercere, ac de moribus, de litteris, de scientijs certare
consueuerunt. Ad eum itaq; conuentum tanq̃ uelocissimus cursor, atq; athleta fortissimus ad dispu-
tandum accitus, cum priuatis, tum publicis certaminibus, ita strenue se gessit, ut ad eum conuersis om-
niū studijs, ingenij, doctrinæ, ac sapientiæ laudē omnibus eripuerit. Quid? q̄ cū quodā die propositis
nōnullis arduis quidē, ac difficillimis quæstionibus, magna hominū doctissimorū frequentia dispu
taret, tanta uis ingenij, ac sapientiæ emicuit, ut nō mortalē quidē illū, sed numē aliquod de cœlo mis
sum palā homines tactitarent. Admirabantur ingeniū, admirabantur sapientiā, sed in primis illius
ætatē stupebant. Eius ætatis adolescentē tantū sapere, non humanū quidē, sed diuinū potius existi-
mabāt. at cū e suggesto tanq̃ e rostris peracta disputatione descenderet, uix illū terrā attingere pas
si sunt. sed repente manibus hominū sublatus, ad Illustrissimū Ferrarie Ducē ac generalē magistrū
(sic.n. supremā eius ordinis dignitatē appellāt) qui disputationi intererāt delatus est. A quibus hono
rificentissime exceptus, ac mirū in modū collaudatus, ingenti omniū consensu, magister tandē est ap-
pellatus. Quod nomen inter uiros religiosos, ea potissimū tēpestate grauissimū, ac sanctissimū ha
bebatur, nec nisi uiri doctissimi ea nuncupatione donabātur. At nunc humanis rebus in deterius laben
tibus, ut pleraq; alia multa, per largitionē & ambitū ita profanatū est, ita inuulgatū, ut pleriq; ma
gistri appellentur, qui uix ut homines nuncupentur digni sunt. Sed quid ago? quo tendo? pene de uia
imprudens iter deflexi. Peracto illo solenni conuentu patauiū reuersus, tanto nomine honestatus, cū
mauritio ac trōbetta sūmis philosophis ac theologis cōgressus, magnū doctrinæ ac sapientiæ nomē
adeptus est. Mirū quippe erat illū iuuenē cū ijs doctissimis, ac sapientissimis senibus, de rebus gra
uissimis disputantē cernere. Ingens in formandis rationibus ingenij acumē. In refellendis mira dexte
ritas, atq; prudentia. In resoluendis quæstionibus summa grauitas ac sapientia. Nō.n. res clamoribus
ac iurgijs (ut contentiosorū hominū mos est) gerebatur, sed grauitate sententiarū, ac uerborū mode
stia, ut nō de gloria contendere, sed de ueritate indaganda (id quod philosophorū est propriū) dispu-
tare uiderentur. At cū publice, seu de natura, seu de rebus diuinis dissereret, ita aperte, ita distincte,
ita delucide, abstrusos sēsus et arcana mysteria aperiebat, ut naturæ ac diuinæ mētis plane cōscius ui
deretur. magnus itaq; ad eū concursus discipulorū fiebat. Ad eū audiendū oēs tanq̃ ad alterū uel so
cratem uel Platonē confluebant. Papiā deinceps, uelut alteras athenas, profectus, cum philosophiā,
ac sacras litteras, Gometio philosopho ac theologo Illustri obiectus, emulatione uirtutis, profitere-
tur, nō minorē sapientiæ laudē ac gloriā est consecutus. ita sibi omniū mortaliū animos opinione uir
tutis ac sanctitatis deuinxit, ut nō preceptorē quidē illū, sed parentē optimum appellarent. Medio
lanensium uero Principum ita sibi gratiā conciliauit, ut illum magno in honore semper habuerint. Cū
quo sæpe et de rebus magnis atq; arduis cōmunicabant. quorū amicitia deinceps per oēm ætatē, om-
nibus in locis semper est usus. Papiæ cū esset aliquot annos moratus, magno sui apud omnes deside-
rio relicto,

rio relicto, anno ætatis suæ uigesimonono cū ad urbē uenisset, tametsi illū diuinæ uirtutes satis cō-
mendare potuissent, magnū tñ earū illustratorē inuenit. Erat.n.tū Romæ Oliuerius cognomēto Car
rafa, quippe qui ex illustrissima Carrafeorū familia genus ducebat, Cardinalis Neapolitanus amplis
simus, cū gñris nobilitate, tū uel maxime litteris, elegantia morū, uitæ integritate, sapientia deniq;, atq;
ad eo omni uirtutū gñe sui ordinis facile princeps. Cui religionis cura, atq; protectio a sūmis pontifi
cibus olim fuerat demandata. Iāpridem tanti uiri nomen, ac fama ad Oliuerium peruenerat. Qua incen
sus hō ille uirtutū omniū cultor, atq; admirator egregius, auebat illū uidere, illū audire, uel legentē uel
disputantē, cū eo ꝙ familiarissime colloqui. Eius igitur aduentu mirū in modū lætatus Oliuerius, cū
nescio quid sibi maius ꝙ mēte cōceperat intueri uideretur, illū magno in honore habere cœpit. ac statim
de illius ornamentis, & cōmodis cogitare. Itaq; cū primū per occasionē licuit, illum uniuersi ordinis pro
curatorē, ac uicariū generalē creauit. Eundēq; in Romano gymnasio ad docendū publice philosophiā,
ac sacras litteras præfecit. In oēs occasiones intentus, ut tantū uirū omnibus quibus posset honoribus,
ac dignitatibus exornaret. Dij immortales, quantus erat tū in rebus omnibus, tū uel maxime in dispu-
tationibus, ac litterarijs certaminibus? quoties rumor increbruisset Caietanū in certamen prodire, quæ
omniū mortaliū cōcursatio? alij potiora loca præripere, alij eminētiora occupare, oēs deniq; certatim cō
fluere. Qui audire nō poterant, satis habebant si illū saltē uidere potuissent. Venienti occurrere gestie-
bant, redeuntē uelut ouantē comitabantur, Per oēs uicos, per omnia cōpita, per totā deniq; urbē Caieta
ni nomē personabat. Cū uero procurationis munus toto integro decēnio cū sūma integritatis laude ges-
sisset, uita functo generali magistro, dū quis potissimū par tāto oneri, uerius ꝙ honori, sūma diligentia
quæreretur (nō.n deerant ea tēpestate eiusdē ordinis uiri alioqui religiosissimi, doctrina, moribus, atq;
ætate ēt uenerandi, sed quos nequaꝗ cū Caietani sapientia cōferres) Oliuerius plus uirtuti tribuens ꝙ
ætati, indictis Romæ ad creandū magistrū gñalem comitijs, Caietanū nōdū quadraginta ānos natū,
omnibus anteferendū existimauit. Euntibus itaq; in suffragia patribus, magno omniū cōsensu, paucis
duntaxat, qui ad eā dignitatē aspirabant exceptis, magister gñalis est declaratus. Tū uero quasi alterū
sydus religioni exortū omnibus uisum est. Reuixisse diuus Dñicus putabatur, qui religionē in pristi
nā illā integritatē, ac preceptorū obseruantiā a qua (ut uerū fateri liceat) non nihil defecisse uidebatur,
restitueret. Nec me Hercule hominū opinionē fefellit. Nā delatū sibi magistratū nemo unꝗ diligētius
administrauit. Iustitiā nemo sanctius coluit. Muneribus uero ac pecunijs, tm̄ aberat ut corrūpi posset,
ut non solū oblata sperneret, sed offerentes ambitus dānatos, tanꝗ bonarū artiū corruptores, atq; huma
ni gñis hostes, inexpiabili quodā odio prosequeretur. Sontes ac facinorosos homines seuerissime casti-
gabat. probos uiros ac doctos honoribus ac dignitatibus honestabat. Nihil amicitiæ, Nihil fauoribus,
Nihil precibus tribuebat. Virtutes tantū ac merita spectabat. Et quod omniū maximū est in rebus pu
blicis administrandis, quæ alijs imperabat primus ipse obibat. Nec tā legibus ac preceptis, ꝙ exēplo
subiectos sibi in officio cōtinebat. Nā castitatē quis unꝗ incorruptius seruauit? parsimoniā uero, ac fru
galitatē ita coluit, ut uix quantū naturæ satis esset hauriret. Paupertatē tanta animi alacritate in omni
uita complexus est, ut diuitias atq; opes, pro quibus inter se mortales digladiantur, non modo non quære
ret, sed omnino contemnere, ac pro nihilo ducere uideretur. Nihil unꝗ cupide, Nihil auare, Nihil ambi-

tiose, Nihil temere administrabat. His itaq; artibus ac moribus, perpetuo altero decennio, cũ religionẽ ingenti nomine sanctitatis gubernasset, illã eo perfectionis adduxit, ut si tũ demũ reuixisset diuus dominicus, nequaq̃ illiũ suæ religionis pœnituisset. Hæc quamq̃ satis multa, per se clara, atq; illustria uideri possunt, quibus illiũ patres amplissimi nonañ cardinalẽ, immortalitate dignũ facile iudicetis, plura tñ rerũ gestarũ multitudine oppressus õmisi. Nã de lucubrationibus & scriptis eius, quæ per oẽm ætatẽ, per oẽs gradus, omnibus in locis in quibus uersatus est, tã multa ædidit, quasi nunq̃ aliud quicq̃ in tota uita gessisset, nihil hactenus dictũ est. De quibus hoc in loco (ne pigeat audire, ẽ.n. hæc pars lõge pulcherrima) dicere cõstitui, nõ omnia quidẽ nũc, sed ea tantũ quæ nonañ cardinalis ediderit, cætera suis locis postea referemus. Primo quidẽ sui tyrocinij tẽpore, ac plane adolescens, Diui Thomæ aquinatis philosophi ac theologi nõ pœnitendi libellũ de ente et essentia accuratissimæ exposuit. In porphirij quoq; acutissimi philosophi Isagogen de quinq; uocibus, exactissima cõmentaria ædidit. Aristotelis et principis philosophorũ predicamẽta, atq; eiusdẽ difficilimũ sane, sed q̃ maxime necessariũ, posteriorũ analyticorũ librũ mira arte atq; ingenio declarauit. quibus tantũ splẽdoris ac luminis adiecit, ut cũ antea cognitu difficilimi, atq; obscurissimi habiti essent, æditis eius lucubrationibus plane, faciles ac perspicui uiderentur. quibus tametsi adhuc tyro, summũ tñ ingenij atq; eruditiõis laudẽ est cõsecutus. Cũ uero procurationis munere fungeretur, robustior iã miles, ad diuina mysteria cõuersus, eiusdẽ diui Thomæ aquinatis præclarissimas lucubrationes, omni scientiarũ gñe referctas, atq; in tris partes diuisas, exponere aggressus est. Ac primũ quidẽ in primã partẽ ingens ædidit cõmentariorũ uolumẽ. Postea uero q̃ magister gñalis creatus est, quãuis in administrãda re publica nõ parũ esset occupatus, in primã secũdæ partis thomã, præclara ædidit cõmentaria. Alterũ quoq; eiusdẽ secundæ partis thomã, cũ iã exposuisset, nõ prius tñ cõmentaria ædidit, q̃ cardinalis supremã manũ imposuerit. Tertiæ uero partis cõmentaria magister quidẽ gñalis inchoauit, sed quæ postea dũ cardinalatus dignitate fungeretur perfecit. Vasta quidẽ, ne dũ iusta uolumina. Quibus tanti philosophi nõ mõ sensũ ac mentẽ aperuit, sed aduersus illius obtrectatores acutissimis rõnibus strenuissime tutatus est, ut suũ splendorẽ atq; autoritatẽ, quã inuidi labefactare conabãtur, facile retineret. In quo quidẽ autore exponendo iccirco tantũ laboris suscepit, q̃ eũ priscis philosophis, ac summis in omni scientia uiris, nõ solũ conferendũ, uerũ et præferendũ existimabat, nec quemq̃ quicq̃ scire in omni gñe scientiarũ arbitrabatur, qui nõ esset doctrina diui Thomæ aquinatis imbutus. Quod si ijs lucubrationibus, ac rebus hactenus præclarissime gestis, de quibus supra rettulimus, alia eius scripta ac gesta, quæ maturiori quidẽ, ac grauiori ætate iã cardinalis ædiderit ac gesserit cõferantur, iã tricas & nugas omnia illa superiora existimabitis. De quibus anteq̃ dicere ingrediar, uos admonendos censeo (q̃nquidẽ audiendi tædio uos propemodũ fatigatos animaduerto) ne iã uestras aures rudis noster stylus offendat, q̃ tanti uiri, quẽ haud secus q̃ parentẽ ueneral omni, splendor ac memoria delectet. Vos itaq; rogatos uehementer uelim, ut ad ea quæ sequuntur (sunt.n. superiobus longe speciosiora, atq; illustriora) faciles nobis aures accomodetis, nec tã uerborũ delectũ, ac leporẽ orationis, q̃ tãti uiri dicta ac facta præclarissima cõtẽplemini. Accepistis .n. illiũ pronis auribus uirũ religiosum, Sui ordinis procuratorẽ, ac gñalem magistrũ, Animo eundẽ iã Cardinalẽ, in istũ uestrum inq̃ sacratissimum ordinem ascitum, æquissimis auribus accipietis: Noui

modestium

modestiã uestram, noui patientiã. Audiuistis sæpe & ferre potuistis inania quædam, ac somnijs persimilli-
ma, sed tñ elegãti stylo orationis, ac uerbis magnificis exornata. An rudem atq; indisertum oratorẽ, uera tñ dicentẽ nõ audietis? Nã is demũ satis facũde laudatur qui uere laudatur. Sed uideo iã uos patres amplissimi (ni fallor) comitate uestra nõ mõ ad audiendum paratos, sed ut cœpta iã prosequar propemodũm efflagitare. Enitar ergo ne uestra abutar facilitate, eo uti tẽperamẽto, ut tantã rerũ dicendarum molem sũma breuitate perstringã, ut æquæ uos & materia ipsa, et si nõ splẽdor, breuitas tñ orationis delectet. Primũ itaq; Iulius secũdus põtifex Maximus acris ingenij uir, omnibus quãuis optimis principibus cõparãdus, cũ Thomæ nostri ingeniũ ac uirtutes admiratus, tũ illi ob egregiã rei publicæ Christianæ nauatã operã nõ mediocriter obstrictus, in sacrosanctũ Cardinaliũ senatũ illum asciscere destinauit. Nẽpe cũ quidam uestri ordinis patres res nouas molientes Mediolanũ secessissent, publicũ Christianorũ cõuentũ sine põtificis autoritate, cui ipse et põtifex maximus subijceretur, indici, atq; eo ẽt inuito celebrari posse iactitabat. Cũ in eã sententiã plures libelli a doctissimis alioqui uiris, in gratiã potius quorũdam principũ, quorũ fauoribus cõiurati nitebãtur, q̃ uero iudicio æditi essent, inuito Iulio põtifice maximo uniuersale christianorũ cõciliũ indixerũt. Et quãuis legibus agere uideretur, re tñ uera, ad arma spectabãt. Ingẽs itaq; Romæ trepidatio, trepidabat Italia, totus pene orbis cõcussus uidebatur. Facile apparebat si res ex eorũ sñtia processisset ingens quidem bellum, ac magnũ schisma futurũ. Itaq; Iulius tãtis rumoribus cõsternatus, qua rõne eorũ conatibus resisteret cogitabat. Sed nihil prius agere cõstituit q̃ thomã nostrũ in cõsiliũ adhibuisset. Is rebus omnibus diligẽter perspectis, nõ armis quidẽ, sed legibus quibus primũ oppugnari uidebatur, resistẽdũ cõsuluit. Aduersarios haud quaq̃ firmo ac solido fundamẽto inniti, quo sublato totã eorũ molẽ ruiturã, id se certissimis rõnibus ostẽsurũ. Indiceret ipse demũ in urbe conciliũ, ita fore ut hostes suomet ipsorũ gladio cõficeretur. Quo diuino cõsilio mirũ in modũ lætatus Iulius, collaudata thomæ sapiẽtia, statim cõciliũ Romæ celebrandũ indixit. At thomas collectis undiq; libellis, qui põtificis autoritatẽ labefactare uidebantur, animũ ad scribendum appulit. ac breui libellũ illum celeberrimũ ac diuinũ, de potestate papæ atq; cõcilij (sic .n. illum inscripsit) mira arte ac sapientia lucubrauit. Quo ædito uniuersos illorum seditiosorum hominum conatus ac furores infregit. Surgẽtẽq; illã flãmã, quã totus pene orbis cõflagraturus uidebatur extinxit. Cuius æterni bñficij magnitudinẽ si uere quispiã uelit existimare, plus habet in recessu põderis ac momẽti, q̃ præseferat in fronte. Nã per deos immortales quæ bella, quas strages, quas populatiões, quæ stupra, quos uirginũ ac matronarũ raptus, quæ incendia, quas urbiũ euersiones, nephanda illa coniuratio datura fuisset, nisi in ipso ortu thomæ nostri saluberrimo consilio fuisset oppressa? Nã sicut minus agat qui late uagantẽ flãmã extinxerit, q̃ qui eandẽ prius q̃ inualesceret extinxisset. Sic plus beneficij rei publicæ prestat, qui magna quidẽ ac periculosa bella in ipsis principijs oppresserit, q̃ si quis capta iã urbe hostes cõmisso prælio superasset. nã is reliquijs tantũ cõsulit ciuitatis. Ille uero id efficit ne quod damnũ omnino res publica patiatur. Plus me Herculæ furiũ Camillũ olim factũ fuisse existimauerim, si gallos priusq̃ urbem ingrederẽtur aditu prohibuisset, q̃ q̃ incensa iã, ac uastata urbe ad unũ ẽs cæciderit. Quod si nunq̃ quicq̃ aliud noster thomas in tota uita gessisset, hoc uno tantũ facto, atq; immortali beneficio, quanta uis maxima dignitate satis dignus poterat iudicari. Non immerito ergo diuus Iulius de illo homine exornando cogitauerat. Sed importuna mors quo minus id facere posset impedimentũ attulit. Mortuo diuo Iulio, Leo de-

cimus medices põtifex maximus creatur. Is cũ thomæ uirtutes ac merita nõ ignorabat, tũ diui Iulij uestigia
atq; iudiciũ sectatus, ubi primũ tẽpus ad eã rẽ opportunũ nactus est, thomã ingenti omniũ mortaliũ plau-
su, atq; lætitia, diui Xysti titulo insignitũ, cardinalẽ creauit. Oẽs diuũ Leonẽ cõmendare, Oẽs ad cœlũ usq;
laudibus ferre, q̃ talẽ ac tantũ uirũ exornasset. Habitã esse aliquã uirtutũ rõnem, Eos tandẽ Cardinales
creari qui tãto honore uere digni iudicentur. Tamũ igitur cũ esset dignitatẽ cõsecutus, num quicq; de pristina
illius uita mutatũ existimatis? Idẽ uictus, idẽ uestitus, eadẽ grauitas, eadẽ studia, idẽ diuitiarũ contem
ptus, idẽ amor paupertatis, eadẽ quidẽ ac perpetua castitas, nihil denq; de priore uita accessione tãtæ di
gnitatis remissum. Nõ ut pleriq; ex infima fortuna ad summas dignitates euecti, uelut hominẽ exuti, ac
præteritorũ sordiũ obliti, diuinos sibi honores deposcentes, dijs se q̃ simillimos arbitrãtur, ac quasi cũ morte
inducias pacti, uel potius immortales effecti, nihil unq̃ nisi de suis cõmodis cogitant. ac nullo unq̃ gñe uo-
lutatũ possunt satis expleri. Nõ audiũt, nõ uident, ueteres relinquũt amicitias, indulgẽt nouis. ut uere homi
nẽ exutos possis existimare. Nõ sic inq̃ nr̃ thomas, hominẽ quidẽ se, atq; mortalẽ nihilominus agnoscebat.
nulli (quod posset) nõ prodesse studebat. uoluptates nõ aspernabatur mõ, sed illas tãq̃ pestẽ pẽitus fugiebat.
Nõ minorẽ q̃ prius in exponendis sacris litteris operã nauabat. Statim q̃ Cardinalis creatus est, cõmenta
ria quæ in secundũ thomũ secũdæ partis Diui thomæ aquinatis lucubrauerat, suprema manu imposita ædi
dit, ac diuo Leoni de se optime merito dedicauit. Ac deinceps usq; ad extremũ uitæ halitũ nullũ unq̃ diẽ
sine linea prætermisit, quin. s. aliquid reponeret, aliquid lucubraret. Nã et tertiã eiusdẽ diui thomæ parte,
quã magister gñalis inchoauerat, iã Cardinalis, multis laboribus ac uigilijs cõsumauit. Nouũ quoq; Chri-
stianæ religionis instrumentũ exponere aggressus, quatuor euangelistarũ uolumina sũma fide, ac diligẽtia
declarauit. Nõ minorẽ curã, ac diligentiã, in exponendis apostolorũ gestis adhibuit. Epistolas quoq; diui
Pauli, atq; aliorũ apostolorũ sic exposuit, ut in ijs ambigui reliquerit nihil. Apocalypsim omnino intactã reli
quit. q̃ in ea exponenda nõ ingenio, sed diuinatione opus esse arbitrabatur. Veteri quoq; instrumẽto suis lu
cubrationibus magnũ lumẽ adiecit. In quo exponendo infinitũ propemodũ laborẽ suscepit. Nã cũ uarias
quidẽ, ac tã multas, tũ ueterũ, tũ recentiorũ translationes, inspicere cogebatur, Tũ et peritissimos quosq;
hebræorũ cõsulebat. Ita tñ ut plus illi ab eo discere, q̃ illũ docere faterentur. Ita. n. singula ac minima queq;
prosequebatur, Ita sæpe scrupulos inijciebat, interrogãdo, admonẽdo, disputãdo, ut ad intelligendũ ea quæ
ipsi per se intelligere nunq̃ potuissent, excitarentur. Hac itaq; tã exacta ac laboriosa diligentia, totã illã ua
stã, ac perdifficilẽ ueteris instrumenti molẽ, pluribus digestã uoluminibus, multis et ac propemodũ infini-
tis in locis uel corruptã, uel perperã interpretatã, ad pristinã integritatẽ, atq; ad uerissimũ suorũ autorũ
sensum (quantũ humana fieri potuit diligẽtia) restituit. Cãtico canticorũ, ac prophetis dũtaxat exceptis,
quos moriens inchoatos reliquit. Quod si ista apud huius hominis ignaros narrarentur, falsa fortassis, ac su
pra oẽm fidẽ in eius gratiã cõficta iudicari facile possent. atq; ego nõ orator, sed adulator potius existima
ri. Extãt illius per totũ orbẽ terrarũ sparsa uolumina, nõ in angulis quidẽ, in oliuarũ penulas, aut cordil
larũ togas seposita, ut pleraq; multa. Sed passim per oẽs scholas, per omnia gymnasia, per totũ deniq; orbẽ
terrarũ lectitatur, atq; in manibus hominũ doctissimorũ habetur, Quæ nulla unq̃ caries, nulla teredo, nul
la tẽporũ uitia cõsument. Quæ nullis inuidiæ sentibus, nullis spinis unq̃ poterũt lacerari. Quibus tãta ẽ
grauitas, tãta autoritas, ut cũ de aliqua re ambigitur, si quis ita dicat, hoc scripsit Caietanus, hoc dixit, hoc

sensit,

sensit, perinde sit ac si dixerit, hoc sensit Socrates, hoc dixit Plato, hoc scripsit Aristoteles. Plura me hercule, atq; ea quidē grauissima, hic unus uolumina ædidit, q̄ quilibet lector in tota uita uel diligētissimus percurrat. Si mentiri me quispiā arbitretur, illū ad oēs bibliopolas, ad oēs bibliothecas, ad omnia gymnasia remitto. Quid? q̄ multa et quæ mihi exciderant omisi. Nā quis tot ac tanta satis in moriæ cōmendabit? Sed internarrandū alia quædam mihi in mentem uenere. Vel illum ientaculorū libeliū quis nō admirabitur? Sic.n. illum libuit appellare, q̄ qui cū legerit, ad alios grauiores libros non omnino ieiunus accedat. Nam sicut nullo presumpto matutino cibo, quē ueteres ientaculū appellabant, ad prandiū auidius q̄ par est accedentibus, cibus deuoratus potius, q̄ comestus, male concoquitur, Sic qui ad grauissimas desciplinas accedit, nisi prius certis preceptis, certisq; documētis, uelut ientaculis quibusdam, fuerit instructus, nihil omnino agat, frustraq; tēpus terat. Id.n. eo libello efficitur, ut solutis nōnullis arduis quidem, ac difficillimis quæstionibus, quæ passim sacras litteras legentibus occurrūt, mentēq; perturbant, ceu dolabra quadam detractis nodis, cætera plana ac facillima uideātur. At illum aliū, quē summā de peccatis inscripsit, quis unq̄ satis cōmendabit? Quo omnia peccatorum gn̄a miro ordine elementorū cōplexus est. quo in q̄ nihil Christianis hominibus utilius esse pōt. Ibi.n. quid fugere, quid sectari oporteat, facile possunt agnoscere. Sunt et nō nulla alia ac propemodū infinita præclara illius opuscula, de quibus nulla hactenus mētio facta est. Vtpote de Missa, de cōfessione, de cōceptu uirginis, de indulgētijs, de elemosyna, de subiecto philosophæ, de annalogia nominū, de mōte pietatis, de usura, de Symonia, de Cābijs. Sic.n. quēdam suū libellum appellare placuit. Nō .n. fuit illi magna admodum de nominibus cura. Vocabulis utebatur ut plures, q̄uis essent minus latina, dum tn̄ essent in cōem usum recepta. æquius esse ducebat nomina rebus, q̄ res nominibus inseruire. Proinde delicatas aures ab eius lucubratiōibus facessere iubeo. Eius scripta, tametsi nō indiserta, nō attingant, qui præter unū Ciceronē oēs alios fastidiunt. qui uelut psitaci, eius tantū uerba conari didicerūt. quos nō tā res delectāt q̄ uerba, qui dum flores tantū orationis sectantur, suauissimos rerū fructus amittūt. At qui nō flores, sed fructus quærūt, qui non rotūda ac uolubilia uerba, sed grauissimas sentētias discere cupiunt, ij demū ad hunc diuinū autorē accedant. In quo quicquid ad rerū naturaliū cognitionem, quicquid ad moralem scientiā, quicquid deniq; ad naturā diuinā et sacra mysteria pertinet, continetur. ut nihil possit unq̄ a quoq̄ amplius desiderari. An uero cū tā multa iā dixerim censetis me omnia eius scripta enumerasse? Quot epistolas, quot orationes, quot cōsilia, quot prudentissima responsa pretermisi? q̄ si singula persequi uelim, nunq̄ dicendi finē inueniā. At quæret quispiā fortasse, qn̄ hic tot ac tā præclara uolumina ædiderit, quorū singulis uix singuli homines, uel doctissimi uel sapiētissimi, sufficere potuissent, nū aliud quicq̄ in omni uita gerere potuerit? Hic operæ preciū erit audire q̄ sapienter uitā instituerit, q̄ prudenter rem domesticā administrauerit. Nā quod ad se attinet, mane quotidie ante lucē surgebat. Minimū quiddam curando corpori tribuebat. Orationibus ac rebus diuinis plurimū operæ nauabat. At cū oraret putatis ne illum Cursim, singultim, blese, imperfecte, uelut per tumultū ac festinationē (ut uulgo ferme homines facere solent) pronunciare consueuisse? Ita distincte, Ita clare, Ita aperte, Ita memoriter, Ita attente orabat, quasi deū ipsum non mente mō atq; animo, sed ipsis et corporeis oculis intueri uideretur. quod non solum pronuntiatione, sed nutu etiam, ac decenti corporis motu significabat. Sæpe ad cœlum manus, sæpe oculos attollebat. Neminem cum oraret in colloquium admittebat. Inseruiendum deo primum

q̄ hominibus asserebat, Rebus diuinis mane peractis, accito scriptore usq; ad prandiū dictitabat. Prãsus a studijs aliquãtulū quiescebat. Sed interim rōnem rei domesticæ requirebat. Si quid facto opus esset impe-rabat. Nihil prætermittebat quod ad bonū, ac diligentē patrem familias pertineret. Vbi cibum subsedisse existimabat, iterum statis horis, diuinis orationibus uacabat, studebat, scribebat, dictitabat. ac deinceps suo tēpore q̄ parcissime cœnabat. Cœnatus nō in multam noctem uigilabat. Post horā a cœna cubitū ibat. Somni minimū capiebat. Quantum a somno cessaret, tantū sanctissimis cogitationibus, ac diuinis orationibus tribuebat. Mane iterum ante lucem surgebat. Ac uelut circulo quodam, eadem munia singulis diebus præstabat. Non in horas quidem, aut in dies uiuebat. In integrum annum quæ necessaria essent parabat. Familiaribus ferme omnibus, pro suo exiguo censu, stipendia constituebat. Aes alienū tanq̄ uenenum perniciosissimum fugiebat. Vitia pariter, ac flagitia procul a suis laribus pellebat. Lusores, Blasphemos, Scortatores, Religionum desertores, atq; id genus hominū (quod ipse sciret) intra suas ædes non admittebat. Vt non aulam quidem illius domū, sed plane religionē esse putares. Quāta iustitia atq; integritate, Settiam oppidum uetustissimum suæ fidei commissum gubernabat: ut eum amissum haud secus q̄ parentem optimum lugeant. Ecclesiam Caietanam, cuius erat Episcopus, quanta cura ac solicitudine regebat: Dij immortales quæ seueritas, quæ legum obseruantia, cum in rebus omnibus, tum uel maxime in sacerdotijs collocandis: Nemini sacerdotium conferebat, neminem initiari patiebatur, qui sacris legibus nō probaretur. Cultum diuinum nemo unq̄ diligentius curauit. Cōmissum sibi gregem pascebat, fouebat, custodiebat, non deuorabat. Omnia munia quæ ad optimū pastorem pertinerent summa cura ac diligentia obibat. An Cuipiam hæc ociosi fortasse, atq; inertis hominis officia uideri possunt? Illud audacter asserere nō dubitauerim, neminem unq̄ (quē ego hactenus nouerim) fuisse qui uel in negocio ociosior, uel in ocio negociosior fuerit. Adeo hæc seinuicem non impediebant. Ita sibi inuicem cedebant, ut quasi uestem, uel palliū mutaret, statim se a negocijs ad ocia litterarum, ab ocio literarum ad negocia transferret. At inquis domestica hæc, & quasi propria diligenter curabat, publica negligebat. Vt omittam illius tum patauij, tum Papiæ, atq; omnibus Italiæ gymnasijs impensos labores. Vt præteream annos decem quibus ordinis sui procurationis munere summa diligentia functus est. Vt taceam alteros decem annos quibus magister generalis mira sapientia atq; integritate rem publicam administrauit, de quibus multa quidem, non dum tamen satis, superius disseruimus, ea tantum attingam, quæ iam Cardinalis, magnis quidem laboribus, ac periculis, annis iam ingrauescentibus, gerere non recusauit. Nam quæ uasta itinera non suscepit: quas regiones non peragrauit: quos æstus, quæ frigora, quos labores, quæ tandem pericula non sustinuit: dum germanica. s. ac pannonica, magnis quidem atq; arduis legationibus fungeretur. Nempe cum diuus Leo Pontifex maximus de bello Christiani nominis hostibus inferendo cogitaret, ratus omnia quæ uasto animo gestaret fore sibi facillima, si robora germanorum militum sibi consociaret, quorum animos iam tum Martinus quidam cognomento Lutherus, homo subdolus, ac rebus nouis studens, per spetiē sanctitatis, primū Romanæ curiæ mores insectando, deinceps totam religionem Christianam inuertendo, cœperat exulcerare, quem potissimum tanto negocio deligeret, tametsi non deerant uiri, cum litteris, tū rerū experientia non cōtemnendi, Xystum tamen omnibus anteferendum existimauit. Atq; in primis iussit, ut Martinū illum, si qua spes esset resipiscendi, promissa etiam præteritorum impunitate complecteretur. At si omnino insanabilis esset,

nabilis esset, daret operam ut per Maximilianum, ac cæteros germaniæ principes, iustas tandem pœnas luere cogeretur. Quæ quidem omnia ex illius sententia gesta fuissent, nisi fortuna plerumque rebus magnis atque arduis inimica, Maximiliano Cæsare optimo principe e medio sublato, illius sanctissimis conatibus obstitisset. Libet hic, si uultis Patres Amplissimi, propter quosdam rumores ab improbis quidem, atque inuidis hominibus sparsos, liberius aliquantulum euagari. ac de Martino rem ut gesta est palam omnibus facere. Cum primum legatus germaniam attigisset Martinum accersiri iubet, ratus illum posse bonis uerbis, ac miti oratione ad sanitatem restitui. Is ubi primum ante legatum constitit, seu tanti uiri maiestate, seu læsa potius conscientia consternatus, furenti similis, in genua ante legati pedes procubuit. Hunc assurgere iussum, non ut quidam inuidi, quos tanti uiri splendor offendebat, confixere, minaci uultu, uerbis atrocibus, adunco naso, toruo supercilio exceptum, ac pedibus etiam (ut quando cœperint nauiter mentiantur) conculcatum, sed manu præhensum, hilari atque exporrecta fronte, graui quidem, quæ s. legatum deceret, sed tamen dulci. ac suaui oratione, hominem tractare cœpit ac modo resipisceret præteritorum et impunitatem ostentare. Cum Romano pontifice facile in gratiam rediturum. Romanam ecclesiam gremium ad se redeuntibus nunquam claudere solere. quod peccent homines non admodum magnifacere. quod perseuerent id demum ferre non posse. Imitaretur Augustinum, quem non minus puduit suos errores fateri quam corrigere. His atque alijs mitissimis uerbis ægrotum illius animum sanare conabatur. At cum Martinus ambigua quædam, ac non satis fida responderet, intellexit legatus pudere eum aperte suos errores fateri. Quem pudorem illi ut detergeret, Nec ego abs te inquit Martine ut plane errasse fatearis uehementer efflagitauerim, quem non mente quidem (neque .n. de uiro bono ac religioso id suspicari æquum esse censeo) sed uerbis potius minus accurate prolatis, si quid inest suspitionis potius quam erroris, peccasse crediderim. Sed cum in tuis scriptis pleraque sint, quæ minus rectam interpretationem suscipiunt, æquum esse duxerim, atque hoc ipsum et satis, si sub conditione tantum, quam scis nihil certi astruere, ita scripseris, Si qua sunt in meis lucubrationibus, quæ minus sanam doctrinam subolere uideantur, ea omnia censuræ apostolicæ sedis subijcio. His paucalis uerbis & pontifici maximo satisfacies, & tibi ipsi potissimum consules, atque omnium ora tibi detrahentium occludes, ac tot de te sparsos rumores facile extingues. Ipse et pontifex maximus, ubi te obsequentem animaduerterit, commodi ac dignitatis tuæ rationem habebit. Tum Martinus seu dolo, quod tergiuersari amplius non auderet, seu quod re uera ita sentiret, uictus tam benigna oratione, probata sententia legati, omnia se facturum asseruit, quæ sibi legatus imperasset. Quid moror? res iam composita uidebatur. Nec quicquam amplius restabat quam quod Martinus dicta factis præstaret. Itaque cum iam serum diei esset, facta Martino abeundi potestate, in diem crastinum res dilata est. Interea Martinus seu pœnitentia ductus, seu suorum satellitum consilio corruptus, seu fretus quorundam potentiorum fauore, statim sententiam mutauit. Non .n. deerant qui hunc hominem aduersus Romanum pontificem, cuius potentia iampridem multis cœpit esse formidolosa, ceu frænum quoddam sustinendum existimabant. Ac ne cum pontifice rediret in gratiam suadebant. At legatus cum nihil tale metueret, ut suprema manus negocio imponeretur, Martinum lætus expectabat. Ecce autem Martinus, non uno quidem ut antea, sed pluribus stipatus satellitibus, qui non modo prohibere, sed uim et inferre facile potuissent, non humilis ut prius, sed superbia inflatus, ac barbarico furore plenus, ad legatum intrepidus uenit. Ac statim,

non esse opus inquit cum aliquo redire in gratiam, quæ nunq̃ esset imminuta. Neminem lædere qui uerum astrueret. Quæ dixisset, quæq; scripsisset, non eiusmodi esse quæ ipse correcta esse uelit. Nihil contra se moliretur, nihil grauius statueret. Si secus factum esset, ad futurum concilium appellare. His atq; alijs insolentissimis uerbis consternatus legatus, primum quidem rei nouitatem uehementer admirari, deinde lenius admonere. Non esse constantis hominis ita repente sententiam mutare. Nõ eundem ad se redijsse qui abierat. Ne se impiorum consilijs, qui illum perditum iri cuperent, subuerti pateretur. Non omitteret tam bonam uel suo commodo rei componendæ occasionem, salua etiã dignitate. Occasionem fronte quidem capillatam esse, Occipitio caluam. Oblatam præhenderet. Omissam frustra sectaturũ. Abiret; cogitaret melius, ac demum consultius, ac prudentius responderet. Ubi uero nihil proficere animaduertit, Paulo Libertus illum accusare cœpit, ac uehemẽtius increpare. Prospiceret tandem quid ageret. Nõ semel peccare qui populos decipiunt. Toties peccare quot homines seducũt. Ac tanto magis quanto ad posteritatem scelus transmittitur. Non eum esse Romanum pontificẽ quẽ sic pro nihilo ducere oporteat. Non id Maximilianum, non id cæteros germaniæ principes passuros. Longas esse redibus ac principibus manus. Si pergeret obstinato animo, aliquando pœnas daturum. Et quo serius eo etiam grauiores. Abeuntem uero, ac tergiuersantem, hoc tantum leni scommate perstrinxit. Ad suos enim conuersus familiares, iste homo inquit Ouis eget recentioribus. Quo latenter illius stultitiam subnotabat. Uidete obsecro patres amplissimi q̃ inscite, q̃ imprudenter, q̃ inhumane, q̃ seuere, q̃ atrociter, q̃ superbe, quibus iurgijs, quibus contumelijs, qua mente, quo uultu, quo naso, quibus supercilijs, hominem perditissimum pertractauerit. At inquiunt amplissimas saltem diuitias, Episcopatum aliquem, Rubeum etiam galerum, dum istam pestem auerteret promisisset. Si ut promissa præstaret (quod tamen in illius potestate non erat) ingentem fenestram impijs ac perditissimis hominibus aperuisset. Docuissetq;, quando ad eas dignitates per uirtutes ac merita, quibus omnino carerent, iter non esset, quo pacto per dolos, per fraudes, per nefandissima scelera grassarentur. Si ut deciperet, alios quærere oportebat, qui has decipiendi artes non ignorarent. Nec me Hercule defuissent, quandoquidem, si dis placet, tales homines passim reperiuntur. Uirum bonum, uirum grauem, hominem sanctum, hominem deum timentem, non deceptorem, ueridicum, a criminibus ac flagitijs, haud secus q̃ a morte penitus abhorrentem, haud quaq̃ facile inuenias. Expectabam id dicerent potius, cur illum nefandissimum hominem in secretum colloquium accersitum non statim necari iussisset, & si ministri defuissent ipse suis met manibus confecisset. Aut saltem, si id non posset, occulto aliquo ueneno administrato e medio sustulisset. Pium esse impium hominem qua uelis & possis ratione interficere. Quibus quid tandem respondeam non habeo, nisi dignos esse qui ad talia ministeria perpetranda mittantur. Ille didicit ex Paulo apostolo non esse facienda mala ut eueniant bona. Utinam omnes diuinum Xysti nostri iudicium sequuti fuissent. non ita esset profecto res ista Martini exulcerata. Aduersus quem nunq̃ suæ lucubrationis gladium distringere uoluit. ne (ut ipse dicebat) dum unum hominem insectaretur, imperiti uulgi rerum nouarum cupidi studia excitaret. Quid enim

aliud

aliud actum est Iurgijs, clamoribus, insectationibus, ab ijs qui contra Martinum scripserunt, quam quod hominem sordidum in lustris degentem, a suis uix bene notum, in cœlum usque extulerunt. nusquam non notus Martinus non tam suis quidem preclaris rebus gestisque insectantium studijs nobilitatus. quem si iacere permisissent, aut ipso silentio fuisset oppressus, aut certe ad pauciores ea pestis peruasisset. Sed hos tandem obtrectatores ommissos faciamus. Dum hæc agerentur, Maximilianus Cæsar, unus qui inter optimos principes annumerari dignus sit, intempestiua morte interceptus, magno mortalium detrimento in astra relatus est. Qui si diutius uixisset, iampridem Martinus scelerum suorum pœnas luisset. Nempe eo mortuo statim nouis quidem ac maioribus studijs excitatis animis, silentio Martinus traditus est. ac de imperio magnæ inter principes Christianos concertationes fieri ceptæ. quæ legato magnum quidem ac periculosum negocium fecere. Plerique ad Christianissimum francorum regem deferri imperium uolebant. At germani suæ gentis Carolum, Maximiliani ex Phlippo eius filio nepotem, regem Neapolitanum Imperio destinabant. Obstabant Carolo quo minus eligi posset uetera quædam (ut tam audieram) instituta, ne uidelicet is qui Neapolitanorum regno potiretur eligi imperator posset. Ipse quoquemet Carolus non accepturum una cum regno Neapolitano Imperium iurasse ferebatur. Itaque diuus leo frequentes nuntios cum litteris, tum publicis, tum priuatis, ad legatum mittebat. non pateretur regem Neapolitanum Imperatorem creari. Seruarentur leges. seruaretur iusiurandum. Hinc diuersa hominum studia. Alij priuatum legati officium publico anteponebant. nihil aduersus suum regem conandum. Erat enim legatus (ut nostis) patria Caietanus sub ditione regis Neapolitani. Alij publicum officium deserendum non esse existimabant. Hinc ingentia aduersus legatum odia germanorum. quibus eo etiam inmanitatis processum est ut illi nefandissimæ insidiæ pararentur. Hinc uarij rumores per urbem sparsi, alij carpebant, alij legati officium commendabant. diuersæ etiam a sententia legati e germania litteræ a quibusdam eius familiaribus (tanta est hominum inconstantia) in quorundam potentiorum gratiam scriptæ. Hi quæ fauore & gratia digna esse censebant ad sese trahere, quæ uero digna odio arbitrabantur in legatum retundebant. Nunquam me hercule errant potentiores. Quicquid delirant reges plectuntur achiui. His itaque malis, uelut inter scyllæ & charibdis angustias conflictatus, tam diu uersatus est, quo ad Caroli legati, pōtificis animū expugnarunt. Tūc demū ceptæ scribi litteræ blandiores, abrogata iura, soluta iuramēta. Daret tandē operā ut Carolus Imperator eligeretur. Tūc demū sublato publico legationis impedimento, priuata pietas in suū regē emicuit. Totus in Caroli fauorē cōuersus germanorū animos sibi cōciliauit. Ipse ēt francorū rex, tametsi leonis inconstantiā accusaret, piū tñ legati officiū cōmendabat. Carolus quoque Imperator electus per litteras (nā tū in Hispāia erat) ingētes legato gratias egit. Extāt eius humāissimæ litteræ. possum ostēdere. Cum uero tam ancipitem fortunam summa prudentia ac sapientia superasset, ad urbem tandem reuersus a diuo leone haud secus quam parentis loco magno in honore semper est habitus. a quo ne consistorijs interesset, nisi res aliqua magna atque ardua, quæ scilicet ad fidem pertineret incidisset, ut suis studijs, ac lucubrationibus uacare facile posset, impetrauit.

sunt tamen qui arbitrentur, quorum sententiæ facile me subscripserim, non ob eam tantum causam illam uacationem impetrasse, sed cum bene monendo parum proficere uideret, ne uel principem frustra obsistendo offenderet, uel contra conscientiam, sententiam dicere cogeretur. Mortuo diuo leone, cum de eligendo successore magna inter patres dissensio esset, quanta fuerit Xysti nostri tum uirtus, tum autoritas apud omnes apparuit. Nam cum quidam, uelut aperta ui, in pontificatum grassarentur, non modo eorum conatibus restitit, sed occasionem nactus agendo, monendo, suadendo, increpando, singulos appellando, omnibus in suam sententiam pertractis, tantum effecit ut Hadrianus, qui tum in Hispania erat, ac uir probus et sanctus habebatur, pontifex maximus eligeretur. Id factum a principio improbatum, barbarum hominem, extra Romanam curiam degentem, qui in Vrbe nunquam fuisset, qui curiam penitus ignoraret, pontificem maximum electum. quid si Cardinales ad se omnes ire precipiat? quid si curiam in Hispaniam, aut germaniam, ut olim in Galliam translata fertur, ipse quoque transferret? An deerant in urbe ex Italico genere Cardinales, qui tanto honore digni iudicari possent? prælatum Italis Barbarum, Extra urbem, extra Italiam, ac propemedum extra orbem ipsum, Pontificem maximum ascitum. Hæc, atque his similia, imperitum uulgus iactitabat. Sæpe etiam ipsemet Xystus, ob tam sanctam nauatam operam, male audiebat. Cum uero haud ita multo post quam Pontifex maximus electus est, ad urbem uenisset, omnium mortalium animos exhilarauit. atque hos inanes sermones, studijs in contrarium uersis, extinxit. Non iam barbarum hominem quidem illum, ut prius, sed uere sanctum, uere diuinum, ac diuinitus electum clamitabant. Nihil referre in qua tandem patria quispiam genitus sit. Vnam esse omnium mortalium patriam, quæ cœlo. s. tegatur. Virtutes denique ac mores tantum spectandos esse. quem si diutius nobis fata seruare uoluissent, non essent fortasse tot rapinæ, tot cædes, tot strages, tot tandem ac tanta mala, quæ uidimus, quæ passi sumus, nostris temporibus consecuta. quæ illud Xysti consilium, atque iudicium, non humanum quidem, sed uere diuinum fuisse declarauerunt. At pontifice Hadriano turcha Rhodum insulam, atque eiusdem nominis ciuitatem munitissimam, expugnauit. Id mirum scilicet uideri cuipiam potest? si eo uita functo, urbs ipsa Roma, in uisceribus Christianorum sita, Christianæ rei publicæ caput, in oculis principum, ipsomet pontifice maximo e summa arce spectante, defendi non potuit, quo minus ab improbissimis latronibus, Christi hostibus uerius, quam Christianis, caperetur, diriperetur, incenderetur. An non uita functo Hadriano capta pannonia? rex ille pientissimus interfectus? Atque ut ad Rhodum captam redeam, quid tandem faceret Hadrianus? Vt omittam quod tam uasto terrarum spatio Rhodus ipsa distaret, quoque ut suppetiæ mitterentur longa erant maria transmittenda, uix se pontificem agnoscebat. Ita in principio eius pontificatus oppressa est, ut ea clades nequaquam Hadriano pontifice accepta uideatur. An uero cum rumor increbresceret turchas pannoniam inuasuros, nonne statim illuc, de pannonijs solicitus, Xystum cum ingenti pecuniarum ui legatum misit? Stetit ergo uiuo Hadriano, ac Xysto legato, incolumis pannonia, Quanti rettulisse existimatis, uenisse in pannoniam legatum, uim auri magnam allatam, Conscribi exercitus, non deesse consilia? Hac tandem fama perculsus hostis bello abstinendum censuit.

censuit. Non armis modo, sæpe etiam fama ingentia bella conficiuntur. At uita functo Hadriano Reuocatus legatus, amissa pannonia. Non desunt tamen qui existiment, non tam ultro ab Hadriano eam legationem Xysto fuisse delatam, q̃ dolo ac fraude quorundam hominum, qui Xystum per speciem honoris in exilium mitti uolebant. ueriti ne si cum Hadriano diutius moraretur eos loco moueret, quorum mores nequaq̃ cum xysti moribus conuenirent. Nec uero me fallunt eorum lepidissimi sermones. Iste Cardinalis sancti Xysti uir quidem bonus est, ac plane doctus (id enim negare non poterant) uerum ignorat istec curialia. Negat pro sacerdotijs ac rebus ecclesiasticis quicq̃ accipi oportere. gratis danda esse censet, non primo quidem petentibus, aut ijs qui uelocius cursitant, qui (ut ipse inquit) grabatulos circunuolant, qui morientium animas sedulo aucupantur, qui eas recens emissas, adhuc tepentes, ad curiam deferunt, sed bene merentibus, ac uirtute preditis uiris. et ijs quidem qui eiusdem patriæ sunt, in qua ipsa sunt sita sacerdotia. Non uni sexcentos Episcopatus, totidem abbatias, totidem parochiales Ecclesias concedendas. Aeque iniquum esse ut unus sagina, alius fame atq̃ inedia pereat. Quin etiam episcopos etiam ipsos ad suos episcopatus remittendos esse arbitratur. his hanc sacerdotiorum curam relinquendã. Nihil eos agere in Romana curia. ornamento esse tantum. At si quid agant, quiduis potius agere q̃ eos agere oporteret. Non iccirco episcopos, atq̃ alios, quibus animarum cura commissa est, creari, aliena ut curent, sua ut negligant, sed ut oues suas pascant (sunt inquit pastores) non ut deserant. Commissum sibi gregem custodiant, non ad suam quidem, sed ad ipsius gregis utilitatem, non ut deglubant. Romanum Pontificem, omnium hominum merita, omnes ecclesias, quid omnibus in locis fieri oporteat ignorare, Diuisa esse onera, quemq̃ suum munus prestare decere, melius singuli singula, & scire, & facere posse, q̃ unus omnia. id soli deo tributum. Romanum pontificem hominem esse. Vilescere etiam inquit Romani Pontificis maiestatem, Imminui etiam autoritatem, dum singula, et quidem minima, persequatur. Decere magnum principem magna, atq̃ ardua negocia gerere. Id. s. curandum esse, ut q̃ optimi pastores eligantur. Inter principes Christianos pacem conciliare, Iustitiam inuiolatam seruare, Factiones extirpare, Lites extinguere, non fouere, Annonam q̃ uilissimam efficere, ea demum esse pontificia munera. Multa etiam de dispensationibus, multa de indulgentijs, ne quid intactum relinquat, iste homo inculcat. Non precio, non passim, non pro quacunq̃ causa, non omnibus concedendas. Venalitate, nimio abusu uilescere, ac pro nihilo haberi. Et pleraq̃ alia perstrepit, non minus inepte q̃ stulte, ut plane desipere uideatur. Sunt hæc fortasse dictu speciosa, sed quæ, ne si ipse quidem pontifex esset, fieri possent. Nam quod de episcopis, de cura sacerdotiorum eis relinquenda, iste bonus homo astruit, quid stultius esse potest? Quid enim aliud esset q̃ uastam in urbe facere solitudinem? Pontificatum ad nihilum redigere? Quo pacto Romanus pontifex, tot ac tantos sumptus, poterit sustinere, tanto presertim ære alieno oppressus? Ridiculum est quod gratis donare possis, id ipsum uendere non posse. Quis hunc tam grauem, ac tam molestum censorem, nostris ceruicibus imminentem, ferre possit? Abeat, ualeat, facessat hinc quo dignus est, vel in suum episcopa

tulum Caietanum. Ibi solus regnet cum istac rectitudine conscientiæ, nobis desinat molestus esse. Quin potius in aliquem orbis angulum per speciem legationis, procul mittendus est, ne nobis pontificem hunc sanctum suis ineptijs corrũpat. Nec tamen defuisse homines existimauerim, qui in eandem sententiam, diuersa tamen ratione conuenirent. Erat. n. Hadrianus plane senex, nec diu uicturus putabatur. Timebant igitur si forte uacatio Romanæ sedis accidisset, illum eorum conatibus obstiturum. Quapropter longius per speciem honoris aliquo relegandum curauerunt. Hæc quanquam inter se consilia agitabant, magnifica tamen uerba coram Hadriano iactitabant. Hunc hominem moribus ac doctrina prestantem, aut nullum alium esse, cui rectius hæc prouincia delegari posset. Nec tamen Xystum horum hominum consilia latuere. Sed cum quædam præter spem, non tam pontificis culpa, quam eorum quos in consiliũ adhibebat, minus recte fieri uideret, nec quicquam consilio proficere animaduerteret, optabat aliquo proficisci, ut si fieri posset ne audiret quidem. Pannoniam itaque profectus, cum summa omniũ, tum in primis ipsius regis lætitia, ac diuinis propemodum honoribus exceptus, ita illorum animos autoritate, consilio, opibus confirmauit, ut non solum qua ratione resisteretur, sed de bello ultro hostibus inferendo cogitarent. Verum huius quoque legationis fœlicitati fortuna se immiscuit. ac omnem rei bene gerendæ rationẽ turbauit Hadriani importuna mors. Accepto itaque tam tristi nuntio, quid potissimum ageret cogitabat. Reuerteretur ne ad pontificia comitia suffragium daturus? obstabant longa itinera. At interesse optabat, ægre ferebat interesse nõ posse. non quo pontificatum ambiret (nihil. n. unquam uel dicere uel facere uisus est, quo ad eam dignitatem ne suspicari quidem quispiam posset) sed ut daret operam ut quam optimus pontifex eligeretur. Tandem ea potissimum sententia placuit. Vt comitiorum euentum expectaret, atque id demum ageret quod sibi futurus pontifex imperaret. Interea diuus Iulius medices, diui leonis patruelis, pontifex maximus creatur. qui mutato nomine Clemens septimus est appellatus. Cui uel ingenio, uel consilio, uel rerum experientia, neminem censeas anteferendum. Sed in quem cum aduersa, tum prospera fortuna, omnes suas uires effuderit. Is paulo postquam pontifex maximus creatus est, Xystum e pannonijs reuocauit. Cuius deinceps opera atque consilio omnibus in rebus quæ ad bonos mores, atque ad fidem Christianã pertinerent semper est usus. At inquis ingentes diuitias e germania, atque pannonia, unde plerique ditissimi euaserunt, asportauit. Quid ei diuitijs opus est, qui sit in sũma paupertate ditissimus? Cui nõ modo satis erat quod habebat, ut nihil amplius optaret, sed aliquid et redundabat. ut ex utrisque extremis composito nomine, uere licuerit eum ditissimum pauperem appellare Non aurũ non argentum, non lapides preciosi, non splendida supellex, sed diuinæ eius uirtutes illum diuitẽ faciebant. æque igitur pauper quam profectus est redijt. Nihil inde preter rectitudinem conscientiæ, præter uitæ integritatem, preter sanctissimos mores, quos secum detulerat, reportauit. Sed quæ sequuntur piget referre, horret animus meminisse. At quoniam talia sunt ut in quibus ingens Xysti nostri uirtus apparuerit, nequaquam sunt silentio pretereunda. Capta siquidem atque incensa urbe, cum perditissimorum latronum preda fuisset, inter tot enses recenti sanguine respersos, inter tot hostium minas, num censetis illum de arce diuinæ mentis suæ fuisse deiectum? Nihil minus

se q̄ prius Cardinalem agnoscebat, eandem grauitatem, eandem securitatem semper retinuit. Nam supplicem illum ad eorum genua, quasi uitam deprecaretur prouolutum existimatis? Nihil fractus, nihil perterritus, hostes admonere, atq; increpare non destitit. Haurirent si sic collibitum esset, senilem sanguinem. Non tanti sibi esse uitam, ut deleta urbe superstes esse optaret. Non byzantium illos, sed urbem Romam religionis Christianæ, atq; adeo totiusorbis caput, diripere atq; uastare. Meminerint quacunq; incederent, se sanctissimorum hominum qui Christum pie ac sancte coluerunt ossa calcare. Non id Cæsarem, sub cuius signis militarent, imperare. Non id tandem Cæsarem esse passurum. Viderent quid agerent, urbi parcerent, rapinis ac cædibus abstinerent. Si pergerent, aliquando tanti sceleris pœnas daturos. Hinc licet animaduertere quanta sit uirtutis uis, ac rectæ mentis potentia, quæ uel inermis, ipsis etiam immanissimis hostibus terrorem incutiat. Nemo illum attingere ausus est. Quin potius illius maiestatem, atq; constantiam admirati, illum haud secus q̄ par erat uenerabantur. Paupertatemq; q̄ tam impia arma sumpsissent excusabant. Quibus tandem cum quinq; milia aureorum tradidisset, suam atq; adeo omnium qui cum eo erant, e quibus tres tantum illius familiares fuerunt, cæteri sane multi ex omni hominum genere, quos ne nosset quidem, libertatem redemit. Sed priusq̄ pecuniæ expedirentur, cum aliquot dies apud hostes fuisset, in tanta rerum omnium perturbatione (quæ ea mentis serenitas?) ocium etiam potuit inuenire. At quod ocium? nunq̄ me Hercule q̄ diu apud hostes fuit (uidi, interfui, possum testimonium peribere) desijt studere, legere, lucubrare. hac semper sententia usus, posse sibi quidem cætera omnia, quod autem recte faceret, id demum auferri sibi non posse. Quem non tam sua, q̄ aliorum calamitas perturbabat. Qui illam quidem seuientem fortunam, nequaq̄ ad se pertinere existimabat. Quæ licet non modo externa bona, sed uitam etiam ipsam eripere potuisset, ad arcem tamen diuinæ mentis eius peruenire non poterat. Non uitæ integritatem corrumpere, non sanctissimos mores, non prudentiam, non sapientiam. Caietam deinde profectus, tam diu ibi mansit, quoad de suis censibus modicis quidem atq; exilibus, creditoribus satisfaceret. a quibus ut se ab hostibus redimeret pecuniam mutuatus est. Pacatis deinde rebus, Romam reuersus, usq; ad extremum uitæ diem quo inter diuos relatus est, ab urbe nunq̄ amplius discessit. Illud etiam haud quaq̄ prætermittendum censeo, quod medio hoc tempore idcirco euenisse crediderim, ut eius diuina uirtus, tam & si satis clara, noua tamen aliqua oblata occasione, magis illustraretur. Orta siquidem inter Britanniæ regem atq; eius uxorem, Caroli Romanorum Imperatoris materteram, cum qua suscepta prole propemodum consenuerat, de matrimonio controuersia, quasi legitimum non esset, ut pellicem sibi quam unice diligebat adiungeret, cum repudium dare non liceret, per speciem sanctitatis dissolui uolebat. Obstare leges, obstare ius diuinū, quominus id matrimoniū legitimū uideretur. Nō licere defuncti fratris coniugem sibi matrimonio copulare. Diuina lege id cautū esse. Nō potuisse Romanum pontificem, cuius autoritate id matrimonium factum esset, iuri diuino derogare. His atq; alijs, quasi rectitudine conscientiæ motus, amorem quo deperibat male dissimulans, ueterem coniugem

expellere

expellere cupiebat. Hinc diuersa hominum studia. Multa in gratiam regis scripta, factionibus magis quam rationibus, res ipsa geri uidebatur. Causa tandem ad Romanum pontificem delata. Xystum accersiri summus pontifex iubet. Imperat ut nouas, ac ueteres diuinas leges euoluat, Causam hanc regiam examinet. Ac demum quid in ea re tam ardua iudicandum sit diligenter perspiciat. Tum Xystus rebus omnibus qua solebat integritate, atque animi candore diligentissime perspectis, ingenti mortalium expectatione (Porro in exitum tanti certaminis uniuersus pene orbis erectus erat) uerissimum illud, atque sanctissimum matrimonium declarauit. Nihil uel humanum ius, uel diuinum obstare. Recte interpositam pontificis autoritatem. Aduersus regem denique sententiam ferendam esse pronunciauit. Ac docuit tandem mortales, regiam quidem maiestatem uenerandam, sed in primis iustitiam colendam esse. Cuius consilium sequutus diuus Clemens, criminis uiolati matrimonij regem damnauit. Hic posset fortasse quispiam suspicari, ob eam rem Xystum magnis muneribus donatum fuisse. Sed quid attinet in eum munera congerere, quem muneribus corrumpere non posis? Qui non principum gratiam, non preces, non minas, non ulla denique munera, sed ea tantum quae recta ratio suaderet spectabat. Liberum ergo suffragium, liberam uocem, liberam denique sententiam, non uenalem, pronunciabat. Quid? quod nec gratias quidem agi sibi uolebat. Aut enim, si quid ab eo peteretur, omnino negabat, aut si quid dicendum, faciendum ue recepisset, statim (dum posset) atque hoc ipsum gratis praestabat. Sed iam tempus admonet, ut & illius sanctissimam uitam, & nostram orationem, aliquando ad exitum perducamus. Non quo me, in hoc homine laudando, materia deficiat. nam quo plura dixerimus, eo plura dicenda semper restabunt. Non quo uos fessos animaduertam. quos tanti uiri laudibus, ac memoria uideo recreari. At uereor patres amplissimi, ita me sentio conturbari, ita oculos lachrymis oppleri, ita uocem debilitari, cum de obitu heri mei, ah quid dixi heri, immo uero parentis optimi, dicere propono, ne coeptam orationem, ac propemodum absolutam, cogar occlusis faucibus imperfectam dimittere. Non ego te diue Xyste deploro, Non doleo uices tuas, Non inuideo foelicitati. Mea damna, meas crumnas, meas lugeo calamitates. An seruus herum, an filius parentem optimum non lugebit? Quo uiuente uiuebam, quo defuncto pene defunctus sum. Utinam eodem funere praelatus, ante tuos pedes sepultus iacerem. ita enim & uiuere pariter, ac seruire desiissem. At saltem manumisisses, tecum & meam libertatem sustulisti. Ita me pauperem, ita rebus omnibus egentem reliquisti, ut aeternum mihi seruire necesse sit. At pauper eras, paupertatem accuso, non uoluntatem. Nam aud secus quam filium & diligebas plurimum, & benefacere plurimum cupiebas. Nec in domo tua postremum seruitutis locum tenebam. Nec minus fortunam incusauerim, quae te eo potissimum tempore surripuerit, quo non modo mihi, sed omnibus fortasse mortalibus, benefacere potuisses. Cui ne mortuo quidem, seruire unquam desinam (Non enim iugum detrecto) Tibi quot annis pia mente, supplicibus uocibus (quando aliud non possum) iusta persoluam. Hic mihi amplissima latera, hic uocem ferream mihi dari

optarem, hic

optarem, hic mihi tandem auxilio opus est tuo. Ad te iterum diue Xyste mi here, mi domine mi pater optime confugio. Erige labantem mentem. Absterge oculis lachrymas. Excita uocem debilitatam. Tuis auspicijs cœpta est, tuis auspitijs finiatur oratio. Anno igitur ætatis eius sexagesimosexto, tot ac tantis rebus præclarissime gestis, cum diuus Clementes Pontifex Maximus grauiter ęgrotare cœpisset, omnes in Xystum oculos conijciebant, omnes illum Pontificem Maximum designabant. Hunc unũ aut aliũ neminẽ posse rẽ publicã Christianã, ac Pontificiam autoritatem, uitio temporum labefactatam, humanarum ac diuinarum rerum scientia, Vitæ ac morum integritate, omni deniꝙ uirtutum genere conflata sapientia, ad integritatem pristinam restituere. Pluris equidem fecerim istum omnium mortalium consensum, atꝙ iudicium, ꝙ̃ si fuisset Pontificatum assecutus. Nam pleriꝙ, uel pessimi quidem homines, principatus ac summas dignitates adepti sunt, qui uero ijs digni iudicati fuerint, ꝙ̃ paucissimi. At ille longe aliter sentiebat. Se indignum tanto munere iudicabat. Quid? ꝙ toto illo anno, qui illius obitum præcessit, nunꝙ̃ quicꝙ̃ aliud ꝙ̃ de futura morte cogitabat. Nihil nisi de morte loquebatur. Huc se parabat. Ad futuram uitam omnes suæ cogitationis neruos intendebat. Satis annorum, Satis dignitatum. Nihil sibi amplius optandum asseuerabat ꝙ̃ ab hac luce, quin potius ab ijs tenebris, ad illam cœlestem lucem, atꝙ æternam patriam, si ita sua merita postularent, migrare. Senex sum inquit, iam inutilis, & fortasse etiam grauis. Quæ ea modestia? se grauem, se inutilem appellabat, qui totum orbem suo splendore, uelut alter sol, fœcundissimis sapientiæ radijs illustrauerat. Procuratorẽ ordinis uocari iubet. Imperat scilicet Sepulchrũ sibi speciosissimũ cõstrui. Parta mamora cõquiri. Praxiteles & policletos qui pulcherrimas uirtutum statuas inciderent accersiri. Hinc prudentiam ac temperantiam, Inde iustitiam ac fortitudinem, Superne, magni dei patris barbatam imaginem, sinistra manu orbem gestantem, dextera prælatis duobus digitis omnia moderantem. Inferne, sua insignia. Se uero medium dormienti similem, eleganti manu sculptum collocari. Argentum, aurum, lapides preciosos, quibus exornari maxime posset. In sumptum deniꝙ uim magnam pecuniarum expediri. Optabat fortasse uiuens tam speciosam Sepulchri molem spectare. At inquit extra templum olim Mineruæ, nunc deiparæ Virgini Consecratum, ubi gradus ascenderis, in ipso templi uestibulo, faueam effodito. intus opere tectorio leuigato. In eam nullis sumptibus, nulla funebri pompa, meum cadauer conijci iubeo. Ridebamus omnes quasi ioco, non serio dixisset. Si nobis superstitibus moreretur id nequaꝙ̃ esse passuros affirmabamus. Habendam esse dignitatis rationem, dandum aliquid consuetudini. In ipso templo, loco aliquo illustri, ponendum Sepulchrum, non magnis quidem, sed tamen honestis sumptibus exornatum. Ille nobis leniter subirasci. Non æquum esse in ipsis templis, quæ ꝙ̃ mundissima esse decet, ut in quibus diuinus cultus celebratur, olentia cadauera inferri. Nullum esse locum, non Sepulchris, non cadaueribus occupatum. Parietes, pilas, columnas, pauimenta, dehonestari. Sæpe etiam fœtoribus e putrefactis cadaueribus excitatis, aerem pestilentem creari. Non sic ueteres. In Cœmiterijs, circa tẽpla, sub diuo, loco sacro, cadauera sepeliebant. In ijs, diuitibus ẽt ac nobilibus, quos ea cura tãgebat, sepulchra magnifica erigebãtur. Passim per oẽs christianorũ Prouincias, per oẽs Ciuitates, per omnia loca, circa omnia tẽpla, uetustissima sepulchra intueri licere. Nõ cõsuetudinẽ esse hac

nostrum,

nostrum, sed abusum. Funebres sumptus, nihil ad mortuos pertinere. rectius illos in usum pauperum erogari. Proinde desineremus molesti esse. scire se tandem quid facere. Non uerbis tantum, aut scriptis, sed factis etiam, atque exemplis, populos instruendos esse. Non denique tantum nobis pecuniarum relicturum, unde istec magnifica facere possemus. Vicit autoritate, uicit rationibus. Tandem sepulchrum illud speciosissimum, quale quidem uidere potuistis, erectum est. Mens futurorum præsaga, ac diuino numine illustrata, eius fœlicissimum excessum instare prænunciabat. Igitur diuo CLEMENTE *adhuc egrotante, de cuius salute iam medici desperauerant, ecce Xystus, quasi se tanto oneri surriperet, cui se imparem existimabat, ut cederet uidelicet meliori, profluuio uentris debilitatus, ac leui febricula correptus, non tam magnitudine morbi, quam sua met ipsius sponte, aut certe non inuitus, quarto idus augusti, fœlicem illam animam, deo optimo maximo a quo profecta erat, restituere festinauit. Cuius sanctissimum Cadauer, omnibus quidem seculis uenerandum, in eo ipso sepulchro conditum est, quod ipse iam uiuens effodiendum curauerat. Vultis fortasse scire quid ille fecerit moriens? Vultis scire quid moriens loqueretur? Vbi morbum ingrauescere animaduertit, non terrore aliquo perturbatus, sed læta fronte, atque alacri uultu, ad suos familiares conuersus, qui sedulo astabamus, Video inquit instare diem resolutionis meæ. Vtinam mihi hoc potissimum tempore, ad illam celestem uitam, posita hac putri mortalis corporis mole, liceat migrare. Instabat solenne festum assumptionis deiparæ uirginis, eo potissimum die quasi cum ipsa uirgine cœlum ascensurus, expirare cupiebat. Nihil eum terrebat mortis cogitatio. Sæpe ad cœlum sublatis manibus atque oculis, hæc uerba dicere solebat. Tu scis domine, tu scis. cætera supprimebat. Quid.n. illum dicere uoluisse existimatis? Ego uero sic opinor. Tu scis domine, tu scis hominem esse me atque mortalem, at peccant homines, peccasse fateor, tu peccantis hominis miserere. pro quo & fieri mortalis, & mortem obire non dubitasti. Tu scis inquam domine, tu scis nihil boni unquam, nisi tuo adiutos præsidio, non modo facere, sed ne cogitare quidem mortales posse. Si quid ergo unquam recte dixi, si quid feci, si quid scripsi, non id mihi quidem arrogo, sed tibi acceptum referri oportere confiteor. Hæc itaque, atque ijs etiam meliora, illum arbitror dicere uoluisse. Instabamus cibum hauriret, Resumeret uires, in tantum spem, atque omnium expectationem, uiuere non recusaret. Inepti inquit, quid petitis ignoratis, nisi forte uestra commoda, meos labores. Annos natus sex supra sexaginta, in laboribus semper uersatus sum, nunquam ne erit quiescendum? An de futuros existimatis, qui me longe meliores, humeris ualentioribus, tantum possint oneris sustinere? Vos corticem tantum, ac speciosam pontificatus faciem intuemini, quæ curæ, quæ solicitudines, qui denique labores intus lateant, non uidetis. Nocte illa quæ diem mortis præcessit, accito sacerdote conscientiam diligentissime expurgauit. At quibus criminibus, quibus ue sordibus? Qui illam singulis septenis diebus discutere consueuerat. Exiguam suam supellectilem pauperibus erogandam. Se uero sine ullo honore, sine funebri pompa, sine sumptibus, noctu, sepeliendum testamento mandauit. Mane (quid enim aliud uir ille sanctissimus poterat cogitare?)* SACERDOTEM *iterum uocari iubet, Sacratissimum* CHRISTI *Corpus afferri. Quod ubi præsto fuit suis met ipsius uiribus innixus, in genua senile corpusculum, egritudine confectum, repente quasi nunquam egratauerit erexit. Ac tanti*

numini

numinis maiestatem ueneratus, præ lætitia manantibus lachrimis, in hæc pauca uerba prorupit. Tu uere es mortalium cibus, quem qui pie sumpserint nunquam amplius esuriant. Tu hinc abeuntibus præbes uiaticum saluberrimum. Te colo, te ueneror, te adoro, te deum esse confiteor. Non eram dignus ut intra meos lares uenires, qui me uel uno tantum uerbo, seruare potuisses. flebat ipse spei plenus ac lætabundus, nos miseri ingenti dolore perculsi etiam lugebamus. His dictis summa pietate, ac reuerentia, haustо illo diuino nectare, paulo post fœlicem illam animam expirauit. Videte obsecro patres amplissimi quam parem uitæ exitum præbuerit. Quod si ex Solonis sententia, non ante hominis fœlicitatem iudicare debemus, quam extremum uitæ diem obierit, quid tandem obstat, quo minus hunc hominem fœlicissimum iudicetis? Nam si illius uitam, cum morte conferre uoluerimus, illum sane fœlicissimum fuisse comperiemus. Primum quidem illustri patria, atque honestissimis parentibus genitus, diuorum auspicijs educatus, non humana quidem, sed diuina castra sectatus, omnibus muneribus cum summa laude atque integritate perfunctus, summum religionis suæ fastigium est consecutus, Deinceps non principum fauoribus, non factionibus, non generis nobilitate, quippe qui non ab atauis regibus, sed ab honestissima familia genus ducebat, non muneribus, non pecunijs, sed uirtutibus tantum innixus, poscentibus suis meritis, cardinalis creatus, in eodem semper tenore uitæ perseuerauit. Qui ne si Cardinalis quidem unquam fuisset, aut nullam fuisset aliam dignitatem adeptus, non iccirco tamen illum minus fœlicem existimauerim. Quem non magistratus, non dignitates, non ulla denique externa bona, sed illius diuinæ uirtutes fœlicem atque beatum faciebant. Quas usque ad extremum uitæ diem incorruptas seruauit. Nam iustitiam quis unquam Constantius coluit? Quem non minæ, non preces, non gratia, non odium, non munera denique ulla, unquam corrumpere potuerunt. Fortitudine quis unquam fortius? Quem aduersa fortuna nunquam infregit, prospera nunquam inflauit. Cuius diuinam uirtutem labores, erumnæ, pericula, non modo non frangebant, sed potius acuebant. Prudentiam uero quis unquam prudentius? Qui nunquam quicquam temere uel dicebat uel faciebat. At temperantiam nemo unquam effusius, atque etiam (ut ita dicam) intemperantius coluit. Etenim hæc uirtus, cum modum rebus omnibus alijs statuat, ipsa sibi finem nunquam præscribit. In qua excolenda Xystus noster nunquam finem ullum faciebat. Nam castitatem ab ipso natali die, usque ad extremum uitæ exitum inuiolatam seruauit. Nulla post illius fœlicissimum excessum fœda libidinum relicta uestigia. Iram, ad quam naturali quodam impulsu propensior uidebatur, nemo diligentius compescuit. ut ne in suos familiares quidem, uerbum unquam ullum atrocius protulerit. Cæteras passiones ita calcabat, ut nunquam supra rectam rationem illas erumpere pateretur. Paucis quidem, ac minimis contentus, tantum cibi ac potus hauriebat, quantum naturæ satis esse existimabat. In paupertate ditissimus. In consilijs capiundis prudentissimus. In rebus cum priuatis, tum publicis administrandis, iustissimus. In aduersis ac prosperis æquæ fortissimus. In libidinibus, ac uoluptatibus temperantissimus, atque castissimus. Simplex, Verax, Gratus, Liberalis, ut nullam in hoc homine uirtutem non fuisse contendam. Quod si ad aliquam partem fœlicitatis ad posteros transmissam memoriam pertinere existimatis? quis tandem XYSTO nostro fœlicior unquam fuit, atque beatior? cuius nomen

tot suis

tot suis castigatissimis lucubrationibus, ac propemodum infinitis uoluminibus, per omnes scholas, per omnia gymnasia, apud omnes gentes, apud omnes nationes, per totum denique orbem terrarum, celebratur. Vixit itaque semper fœlix suis tantum uirtutibus contentus. Fœlicissime etiam uitam finiuit. Non illum scelerum conscientia stimulabat, non terrore mortis cruciabatur, nihil quod ad Christianum hominem, ac uirum sanctissimum pertineret, prætermisit. Omnia dixit, omnia fecit quibus illum ad cœlestem illam patriam inter diuos relatum, ascendisse credamus. Expectabatis fortasse, quando scilicet tam multa de hoc homine dicta sunt, cuius tanta esset opinio sanctitatis, ut aliqua miracula, quibus uitæ sanctitas declarari creditur, enumerarem? At quæ miracula? subcreuisse uidelicet pilos, Auiculas sponte aduolasse, Odorem aliquem suauissimum e cadauere excitatum? Puerilia inquis sunt hæc, & quæ sæpe homines mentiantur. Quæ igitur? loripedes recte ambulasse? audiuisse surdos? Cecos uidisse? Et si ma uultis, mortuos etiam ab inferis reuocatos? Sunt quidem hæc magna, & quæ non nisi diuina quadam uirtute fieri posse creduntur. Sed tamen audiui sæpe, præstigijs quibusdam, ab improbissimis etiam hominibus, hæc, aut certe ijs similia, fieri posse. An ullum maius miraculum esse potest, quam in tam corrupto orbe, in tam perditissimis moribus, in tanta libidinum ac uitiorum omnium licentia, sese immunem, atque incorruptum seruasse. Id siquidem magis admiror quam recte loripedes ambulare, quam surdos audire, quam cecos uidere, quam denique mortuos ab inferis reuocari. Quæ ut non sunt ab hominibus sapientibus contemnenda, sic ubi potissimum de sanctitate uitæ, ac morum integritate constat, non sunt admodum requirenda. Quo circa patres amplissimi, cum satis signorum, satisque miraculorum habeatis, quid tandem cessatis hunc hominem uere sanctum, in albo sanctorum ascribere? atque illi meritos honores decernere? Num ad probandam huius hominis sanctitatem, sunt uobis trecentorum annorum testimonia requirenda? Num uetustissimi annales euoluendi? An plus aliorum testimonijs quam uobismet ipsis credetis? Vidistis, collocuti estis, inter uos unus ex uestro ordine quotidie uersatus est. An uultis hanc prouinciam posteris demandare? Vultis inque hanc palmam uobis de manibus extorqueri? Non enim dubito, si nunc cessatum fuerit, aliquando tamen tantæ uirtutis habendam esse rationem. Non patietur (mihi credite) posteritas, tantam uirtutem inhonoratam iacere, Crescet in dies illius sanctitatis opinio. Addet etiam aliquid potius, quam quicquam detrahat ipsa dies, Nunquam erit tanti uiri memoria interitura. At ego, si omnes cessent, ut ad te tandem diue Xyste me conuertam (non enim inane sepulchrum sed cœlum ipsum intueor ubi te uelut fulgentissimum uirtutum omnium sydus, inter beatissimos illos heroas, ac fœlicissimas animas, quæ Christum pie ac sancte coluerunt, non his quidem lippis, ac caligantibus oculis, sed certissimo mentis lumine, locatum esse conspicio) nequaquam cessabo pro sanctissimo numine, quicquid mihi superest uitæ, te colere, te uenerari. Nunquam ego te (quippe qui tuarum uirtutum locupletissimus testis sum) quicquid ponderis, quicquid autoritatis, quicquid denique fidei mea uox unquam est habitura, certissimo, ac uerissimo testimonio, defraudabo. Dixi.

FINIS.

Augustino

AVGVSTINO TRIVVLTIO PRINCIPI ILLVSTRISSIMO, *Sacrosante Romanæ Ecclasiæ, Sancti Hadriani Diacono Cardinali amplissimo, omnium bonarnm artium cultori, Io. Baptista Flauius Aquilanus hero suo. S. D.*

POST obitum Sanctissimi uiri, Thomæ de Vio Caietani, Tituli Sancti Xysti, Cardinalis amplissimi, ab herilibus obsequijs aliquantulum ocij nactus, tametsi in colligendis meis sarcinulis non parum fuerim occupatus, sopitas iampridem, ac terpentes musas, ueluti ab inferis reuocatas, excitaui. ne id quidem satis meo genio. Sed tantumdem apud me, cum dolor, tum officium ualuere, quantum apud alios indignatio. Cecini itaque rustica sane musa, sed non (ut reor) inofficiosa, heri olim mei uitæ seriem, obiter nempe, ac tumultuose uiri quidem mea, atque adeo omnium qui illum recte norunt sententia, doctissimi atque integerrimi. Non sum omnes eius laudes prosequutus. plures. n. ommisi de industria. Creuisset quippe in immensum opus. ac ueritatis fidem diligens officium corrumpere potuisset. Quicquid autem hoc est ineptiarum mearum iccirco tibi lubens dicare constitui, quod & hærus meus es, & illum sanctissimum uirum præ cæteris omnibus diligebas. Leges itaque cum ueles, non tam mea hac musa allectus, quam tanti uiri, tuique uicissim amantissimi, memoria delectatus. Vale.

OMnia misceri bello cum Xyste uideres,
Et nutare orbem, uastasque instare ruinas,
Religione patrum extincta, moresque iacere,
Nec quicque sanum, aut tutum appareret in orbe,
Cælum ipse ascendisti. Et qua est rapidissimus orbis,
Inter utrumque polum radianti sydere fulges.
At quæret fortasse aliquis, quibus artibus astra
Intrasti, aut quæ tandem admota est machina cælo.
Num aggesti montes, olim ut fecere gigantes?
Aut aptasti humeris, ceu quondam dedalus, alas?
Hic mihi prestari uellem latera ampla, Canorum
Pectus, & immensam uocem, lachrymasque perennes.
Hic mecum tantam iacturam defleuat osbis.
Musarumque chorus dictent mihi flebile carmen,
Dum tibi iusta cano, & cineri pia munera soluo.
Atque tuas strictim percurro carmine laudes.
Non fictas laudes, turpi mercede locatas.
Liuor edax procul hinc, procul hinc mala lingua, uel auris,
Audiet inuita hæc, inuitaque lingua loquetur.
Ni procul hinc aberint cogentur uera fateri.

Auribus

Auribus admittent pronis liuore carentes.
Natus in excelsa tyrrheni litteris arce,
Cui nomen Caieta dedit, tumuloque perenni
Reddidit insignem. hunc clari genuere parentes.
Quæ uisa in somnis mater? quæ fata canebat?
Diuus adesse Thomas in somnis uisus aquinas,
Qui puero rudimenta daret, moresque doceret.
Et tandem in cœlum sanctis gestaret in ulnis.
Religio huic primum placuit. quam pectore toto
Hausit. & hæc primum quamuis puer induit arma.
Non inter lixas, aut segnes miles agebat.
Primus inire aciem, postremus cedere bello.
Munera militiæ Christi, uirtute subibat
Intrepidus. Noctem insomnem, lucisque labores
Pertulit. atque alacris, quoties rem cum hoste gerebat,
Terga dedit nunquam, nunquam nisi uictor abibat.
Quin etiam grauibus quantum de rebus agendis
Cessabat, studijs tantum impendebat honestis.
Hic logicen, physicenque, & mystica sacra deorum
Perdidicit, Docuit, scripsit, simul omnia nouit.
Nec uacat in terris usque locus, omnia plena
Librorum, summo quos scripserat iste labore.
Indolis hunc tantæ, tantæ uirtutis amore,
Nec dum plena ætate uirum, iuuenilibus annis,
Præficiunt, patremque uocant, dominumque, magistrumque.
At quibus auspicijs, aut qua pietate regebat
Religionem ipsam, nulli nisi forte proteruis
Ignorare licet, quæ iam custode remoto,
(Mentiri cupio) tandem laxata iacebit.
Et priscos mores, mandataque prisca relinquent,
Quæ ueterum ad normam Xystus seruare coegit.
Iulius hunc primum diuus, ni fata negassent,
Virtutem admiratus, uitam, & fortia facta,
Incorruptam mentem, & mores, Castaque semper
Pectora, puniceo uoluit decorare galero.
Quam multus fueras olim? nomenque sonabat
Cuncta per ora tuum? tunc cum uelut agmine facto
Secessere

Secessere patres, ciuilia bella parantes,
Dum trepidant alij, atque in primis iulius, ipse
Consilio occurris, molem uirtutis & alti
Ingenij opponis, Quam forti pectore solus,
Ceu quondam Cocles, uirtus Romana, ruentem
Sustinuisti aciem? atque ut pons defensus ab illo,
Pontificum uirtute tua firmata potestas.
Apparet clypeus, totum monumenta per orbem
Visuntur, uigili lucubrata uolumina nocte.
Iulius ut cessit fatis, leo maximus orbem
Excipit. atque Thomam (nanque id tunc nomen habebat)
Consilijs adhibet. sacrumque intrare senatum
Cardinea clamyde indutum, falerisque superbis
Inter purpureos patres incedere iussit.
Et titulum adiecit diui cognomine Xysti.
Mox ad germanos mittit, sedare tumultus
Imperat excitos, dirum calcare lutherum.
Fecissetque satis, Cessissent omnia uotis,
Ni superi obstarint. Mors cæsaris improba magni
Omnia turbauit. manibusque elabitur hostis.
Inde noua insurgunt studia, & pars altera regem
Gallorum imperio, pars altera parthenopeum
Destinat. Huic Carlo nomen, genitorque Phylippus,
Austria quem genuit domus inclyta germanorum.
Par uirtus, par forma, ætas, paria omnia, uterque
Imperio dignus, dispar fortuna, fauorque.
Ipse leo gallis fauet, & germania alumno.
Obstabant leges, iurataque numina regi
Parthenopeo, odio insequitur germania gallum.
Certatum utrinque est magno conamine, tandem
Consilium mutat leo, legem & uincula soluit.
Sic uisum superis, cessit uictoria carlo.
Qualis in hoc ludo fortunæ Xyste fuisti?
Non ullis precibus, nullo corruptus ab auro,
Officio insistis. Seruantur iussa leonis.
Cæsar agit grates. non est offensus ab illo
Gallus. & ancipitem uicit prudentia casum.

Inde

Inde urbem rediјt. Leo maximus aſtra ſubiuit.
Mutatur rerum facies. coguntq́ſ ſenatum.
Diſceptantq́ſ patres. Vicit ſententia Xyſti.
Pontificemq́ſ creant, cui tradidit hadria nomen.
Vix dum urbem ingreſſus, uix regni ſceptra tenebat,
(Nam procul hinc aberat, populoſq́ſ regebat Lyberos)
Xyſtum ad ſe uocat, & ſuſpenſus talia fatur.
Audio pannonios turcæ uexarier armis.
Quod niſi ſuppetias cito mittimus, opprimet hoſtis
Pannoniam, regemq́ſ pium, populumq́ſ ferocem.
Imminet italiæ, chriſtumq́ſ extinguere tentat.
Vade celer, ceſſare nephas, pelle ocia Xyſte.
Hæc fatus lachrymans, uim magnam tradidit auri.
Pauca refert Xyſtus quæ tempus poſtulat, & res.
Nec mora carpit iter, montes atq́ſ inuia ſaxa,
Fluminaq́ſ, & quicquid tandem cupientibus obſtat
Peruicit pietas, nullo ſuperata labore.
Preterit Italiam, germanas preterit alpes.
Tantum iter emenſus, tandem peruenit ad iſtrum.
Excipiunt læti uenientem, occurrere campis
Pannonij gaudent, peragit mandata, piumq́ſ
Conſilio, atq́ſ opibus, regem confirmat, & omnem
Pannoniam. ultro alacres hoſtem iam inceſſere tentant.
Inuidit ſemper rebus fortuna ſecundis.
Vix bene pannoniam attigerat (ſic dij uoluere)
Nuntia fama mali uolucres inuecta per auras,
Pontificis mortem, turbariq́ſ omnia Romæ
Nuntiat. Incertum quid agat, remearet ad urbem?
Longum iter eſt, tempusq́ſ breue, expectare moleſtum.
Expectare libet tamen. hæc ſententia uicit,
Pontificis ueniant donec mandata futuri.
Interea patres ineunt ſuffragia, Clemens
Septimus eligitur. Poſtq́ eſt in ſede locatus
Pontificum, ſtatim Xyſtum uocat, ille remenſo
Tam uaſto ſpatio terrarum, uenit ad urbem,
Pontificemq́ſ adit, & pedibus ſacra oſcula figit.
Excipit hunc lætus Clemens, ueneratus amicum.

Multa

Multa inter sese de bello & pace loquuti.
Pannonij quid agant, & quid germania tentet,
Quoue loco sit sacra fides, quid forte lutherus,
Molitur, quid turcha ferox, quæ deniq; sit spes,
Et quæ sit tandem Xysti sententia poscit.
Nec quicq; occultum, palam nihil, omnia Xysti
Consilio, quæcunq; fidem, moresq;, deumq;,
Tangebant, summa tractans pietate gerebat.
Et si quod monstrum Christi uastaret agellum,
Xystum opponebat, tanq; stheneleius alter.
Hic uelut alcides alter, monstra omnia uicit.
Quot Christi hostes prostrarit, germania testis,
Testes seiuncti penitus toto orbe britanni.
Semper in aduersis idem, rebusq; secundis.
Qualis in urbe fuit capta, q; pectore forti,
Ipse ego sum testis, Vidi, piguitq; uidere
Vrbem direptam, & spumantem sanguine tibrim,
Et seuire hostes nullo discrimine passim
Cædibus infandis, turbariq; omnia luctu.
Tum Xystus, licet ante oculos instare uideret
Mortem atram, & gladios conspersos cæde recenti,
Virtutis clypeum obiectans, fortissimus unus,
Armatos stetit ante hostes, atq; increpat ultro.
Siccine uos sanctam uastatis cædibus urbem?
Hæc tellus quam uos pedibus calcatis iniquis,
Sanctorum patrum sacris tegit ossa sepulchris.
An nulla est uobis pietas? num desunt hostis
Impius? En uestris uacat impia terra triumphis.
Nos Christum colimus. quæ uos dementia cœpit?
Hostibus hunc decuit ueris haurire cruorem.
Talibus, atq; alijs dictis audacibus, hostem
Terruit. Ille uirum sanctum ueneratus adorat,
Pauperiem excusans q; tam impia sumpserit arma.
Nec quisq; est ausus manibus tractare nephandis.
Virtutis tanta est, rectæq; potentia mentis.
Quid q; in immensa urbis strage, arma inter, et hostes,
Incensasq; domos, mactataq; corpora passim,

Horrendos

Horrendos inter strepitus, uastosq; fragores,
Aere cauo excussosq; inclusis ignibus orbes,
Virtutum intrepidus, tutam collectus in arcem,
Abstrusos aperit sensus, diuinaq; regis
Carmina, qui cecinit magni primordia Christi.
Extat opus toto nullum preclarius orbe.
Sed parum externos hostes uicisse putandum,
Inuictum uictor ni se quoq; uinceret ipsum.
Hic quanq; summo fuerat decoratus honore,
Nunq; habitum sacræ mutauit religionis,
Qua semel hic teneris puer est imbutus ab annis.
Perpetuusq; tenor uitæ, immutata uoluntas.
Non unq; flecti precibus, precioq;, minisq;
Hic potuit, tantum rectum iustumq; colebat.
Atq; animi motus, mira uirtute repressit.
Nec regnare illos passus, seruire coegit.
Nec simulare unq;, nec dissimulare sciebat.
Cuncta in aperto, eadem in corde, atq; in fronte gerebat.
Diuitias contempsit inops, sed ditior ipso
Pauper erat chroeso, atq; myda, crassoq; superbis.
Non opibus, gemmisq;, aut fuluo ditior auro,
Sed modicis contentus erat, fictilibus usus,
Et tenui mensa, qualem natura poposcit.
Virtutum omnium erat specimen, morumq; magister.
Quid mihi fabritium narras? aut forte Catonem?
Aut illos septem quos iactat grecia mendax?
Et quoscunq; alios quos est uenerata uetustas?
Hos facile equauit, uel (si fas dicere) uicit.
Artibus his tandem Coelum conscendit & astra.
Hos igitur montes, has uirtus tradidit alas.
Hæ uires, hæc tandem admota est machina cœlo.
Religio, sancti mores, & casta per omnem
Aetatem uita acta, pij, duriq; labores,
Ad superos peperere uiam, cœloq; locarunt.
Fœlix o nimium fœlix, nimiumq; beatus,
Mortalem exutus uitam, nunc deniq; uiues.
Et fructum uitæ innocuæ sine frueris.

Nos

Nos miseri qui uiuimus extrema omnia passi,
Sed quæ iam impendent longe maiora timentes.
Ergo inter diuos meritis poscentibus ultro
Ascitus, ueniam miseris mortalibus ora.

Finis.

Flauius ista tibi Cecinit Iouis alite natus,
Officium uiuo prestitit & cineri.

Idem

Ponite uirtutes alijs de marmore fictas
Vel pario, aut multo auro alijs ornate sepulchra.
Exiguo hoc tumulo, quicquid uirtutis ubiq;
Inter mortales unq̃ fuit, aut erit unquam
Conditur, hunc ueræ uirtutes, ueraq; pallas
Circunstant, & ueræ ornant monumenta mineruæ.

Idem

Virtutem & mores si spectem, hominem esse negabo,
Esse hominem ut fatear, mors tua Xyste facit.
Infra mortales fuerat tibi debile corpus,
Supra mortales uis fuit ingenij.
Ergo nulla fuit uarii tibi cura sepulchri,
Astra petis, nullum pulchrius esse potest.

¶Impressum Romæ Apud Antonium Bladum Asulanum.